

Timaru-Kast Rálfh (Ingelheim):

Kelta–magyar rokonság a történelem és a régészet tükrében, avagy a kelták: Európa szabir gyarmatosítói⁶⁹⁷ (Utószó helyett)

Dolgozatom az emberiség őstörténetével foglalkozik, fényt keres a feledés sötéttségében. Szeretnék beszámolni az annyiszor elhallgatott és elfelejtett népről, amely műveltségünk bölcsőjéből szerte vitte a világba a kultúra lángját. Minden műszaki forradalom kiinduló pontja a Folyamköz volt. A kilencedik évezredben már ezen a vidéken kialakul az újkőkori emberi közösség, a földművelés, tehát a letelepedett életmód és az állattenyésztés, amely állandóan elegendő táplálékot biztosított, a raktározást lehetővé tevő kerámia ismeretével. Eredményeként megváltozott az ember szerepe a természetben, az ember úrrá lett környezetén, a jobb élelmezés következményeként robbanásszerűen szaporodott: ott, ahol néhány halász-vadász-gyűjtögető család tengette életét, kóborolt az élelemért, most százas nagyságrendű települések, városok alakultak. A túlszaporodás következtében elindult a szétvándorlás és gyarmatosítás, előbb a szomszédos tájakra, majd távolabbi vidékekre. Ez a folyamközi „szabir–szumir” nép négyezer éven át benépesítette földrészüket, mind nyelvészetileg, mind etnogenetikailag nyomát hagyva szerte a világban. Ez a Nép még ma is él. Előadásomban beszámolok e hatalmas „hun” nép egyik részéről, a keltákról. Véleményem szerint a kelta etnikum a Kárpátok gyűrűjében két testvérnép egyesüléséből született. Ezer esztendővel Krisztus születése előtt megjelent Európában a vas. Egy új korszak hajnalán szittyák, az andronovói kultúra sarjai, Ázsia örök pusztáiról birtokba vették a Kárpátok medencéjét is. Ugyanekkor délről érkezve beköltöztek a trójai műveltségű anatóliaiak. A két legendás nép keveredéséből létrejött Kr. e. 800-ban a hallstatti műveltség, a kelta nép kiinduló pontja.

„Erős testek, hosszú vöröses haj, hatalmas pajzsok, hosszú kardok; e mellé a csataénekek, és az üvöltözés, a kardtáncok és a riasztó fegyverzaj, amikor is szokásuk szerint összecsapják pajzsukat; mind ez tudatosan arra céloz, hogy félelmet keltsen.” — írja Liviusz: Ab urbe condita című írásában a keltákról.⁶⁹⁸ Ki volt ez a legendás nép, amely alighanem nagy benyomást keltett a rómaiakra?

A Kr. e. ötödik évszázadtól ismerik a görög és római krónikák és hatalmas népként írják le őket. Az Atlanti-óceántól a Fekete-tengerig ügettek lovaikon, őrizték gulyáikat, művelték földjeiket, bá-

---

⁶⁹⁷ A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tizenharmadik Magyar Őstörténeti Találkozóján Tapolcán 1998. augusztus 11-én tartott előadás írott változata Megjelent: *A honfoglalás és az 1848-1849-es magyarországi polgári forradalom és szabadságharc évfordulójára. A Tizenharmadik magyar Őstörténeti Találkozó és a Hetedik Magyar Történelmi Iskola Tapolca 1998 előadási és iratai.* Budapest-Zürich, 2001. 29-47. old. ISBN 963 86100 5 0 és ISSN 2297-7538 [⁶⁹⁸ Christiane Éluère: Die Kelten. Ravensburg. 1994. 1. „Gewaltige Körper, / lange, rötliche Haare, große Schilde, / überlange Schwerter; dazu ihr Gesang, / wenn sie in die Schlacht ziehen, / und das Geheul, die Waffentänze und / der schreckenerregende Waffenlärm, / wenn sie nach gewohnter Weise ihre Schilde / aneinanderschlagen: / All dies ist bewußt darauf angelegt, / Schrecken zu erregen.” \(Livius: Ab urbe condita, 38. 17. 4-5\)](http://mek. Acta Historica Hungarica Turiciensia XIII. évfolyam 2. szám.</p></div><div data-bbox=)

nyászták érceiket és kovácsolták félelmetes vasfegyvereiket. Hatalmas domb- és gödörösírokat (korgányokat) állítottak fel legvitézebb harcosaik emlékére, szumir, szabír és szkíta mintára szekerekkel is temetkeztek. Óriási természetes körtemplomok, szentélyek, szentfák és ligetek alkották a szellemi és vallási élet központjait, ahol táltosok, sámánok, a druidák vezették a szertartásokat, áldották az újszülötteket, kötöttek házasságokat, kezelték a beteget, áldoztak többek között fehér bikát és lovat, regöltek és kiképezték a jövődöbéli tordákat.

Ma már bizonyított, hogy a kelta nép nem volt egy primitív barbár rabló társaság, ellentmondva némi római „propagandairásnak”. *„Az ősi kelta civilizációt főleg a görögök és a rómaiak irták le vad harcosok társadalmának, akik büszkék, tudatlanok és műveletlenek voltak, az életet könnyelműen vették, gyerekes élvezeteket folytattak, és gyakran leitták magukat. ... Ezzel az elképzeléssel részben még ma is élünk, de semmi köze a valósághoz... A kelták egyik kiváló tehetsége volt az útépités. Tudásukat ezen a téren régebben gyakran cáfolták, de az utóbbi időben bebizonyították a régészeti kutatások a jól megerősített kelta utak létét. Ezzel a római utak mítosza a megfelelő helyére szorul, és mára már elfogadja a szaktudomány azt a tényt, hogy sok latin fogalom, a szállítást illetően, a keltából volt átvéve.”*⁶⁹⁹

Az ókori világ a Kr. e. negyedik század közepén

Számos kelta fegyvert is átvettek a rómaiak, és kelta eredetű nevüket beépítették latin nyelvük szókincsébe, akárcsak a szállítás és közlekedés szavait. A Kr. e. első évszázadban nagyon keresett volt Cézár Rómájában a brit gyapjúáru, főleg a „sagi”, a kelta gyapjúköpeny (zeke). Itt látszik mennyire hazug volt Cézár propagandája, hisz azt állította, hogy a kelták nem ismerték a gyapjúszővést.

Egyedülálló volt az akkori Európában a szabad orvosi ellátás – ami törvénybe volt iktatva a kelta jogban –, és kórházak berendezése.⁷⁰⁰

⁶⁹⁹ Peter Berresford Ellis: Die Druiden – von der Weisheit der Kelten. München. 1996. 27-35. *„Die alte keltische Zivilisation wurde vor allem von den Römern und Griechen als eine Gesellschaft wilder Krieger geschildert, die stolz unwissend und ungebildet waren, das Leben leicht nahmen, kindlichen Vergnügungen frönten und sich häufig betranken... Diese Vorstellungen hegen wir zum Teil auch heute noch, doch sie haben nichts mit der Wirklichkeit zu tun... Eine der herausragenden Fähigkeiten der Kelten war der Straßenbau. Früher wurde ihr diesbezügliches Können häufig angezweifelt, doch in letzter Zeit haben archäologische Forschungen die Existenz gut angelegter Keltensstraßen bestätigt. Der Mythos von den Römerstraßen wird damit auf seinen rechtmäßigen Platz verwiesen, und die Wissenschaft akzeptiert zunehmend die Tatsache, daß viele lateinische Begriffe für das Transportwesen aus dem Keltischen übernommen wurden.”*

⁷⁰⁰ Peter Berresford Ellis: uo.

A régészet segítségével bebizonyosodott, hogy a kelták egyenrangúak voltak a római civilizációval. Ma már tisztán kibontakozik előttünk a kelták magas műveltségi szintje. Magas jártasságuk volt a művészet, edénykészítés, ötvösség, zománcozás, fémfeldolgozás terén.⁷⁰¹

*Kelta harcosok. Terrakotta dombormű a civita-albai frizről. Kr. e. III. század.*⁷⁰²

A régészet kimutatta a joletű, fejlett és gazdag korai kelta földművelő közösségeket, amelynek eredménye a túlnépesedés volt. Kr. e. 450 körül indult el a kelta népvándorlás. Birtokukba vették Észak-Itáliát és még az anatóliai Galatát is. Ekkor kerültek először háborús viszonyba Rómával. A háborúk elején a kelta törzsek fényes győzelmeket arattak, sőt Kr. e. 387-ben Rómát is elfoglalták és kirabolták.

Kr. előtti harmadik évszázadtól kezdődően a római hatalom megerősödött. A szomszédos umbriai és szamnita törzsek, valamint az etruszok leverésével, megkezdődött terjeszkedése a kelták lakta földekre. Mivel a kelták, akárcsak a szkíták, nem alapítottak világbirodalmat, hanem törzsközösségekben és kisebb államokban szerveződtek, könnyű volt a jól megszervezett római légióknak túlerővel legyőzni a seregeiket.

A Kr. előtti második évszázadban kétoldalról kerültek szorult helyzetbe a kelták. Északról a germánok terjeszkedtek délfelé; délről meg az örök város birodalma megállíthatatlan erővel tört földjeikre. Az észak-itáliai senonokat és a bójokat sok harc után végül Kr. e. 191-ben leverték. Kr. e. 133-ban a rómaiak elfoglalták Keltibériát (Hispániát). Az arvernek, az allobrogok, ligurok és sailuvok leverésével, Kr. e. 121-ben létrejött a Gallia Narbonensis római provincia, a mai Dél-Franciaországban.

Cézár belpolitikája nem volt népszerű, ezért elindította pusztító hadjáratait Gallia ellen, hogy külpolitikai sikerrel szerezzen tekintélyt és támogatást a szenátusban. Cézár „galliai háborúja” Kr. e. 58-tól 51-ig tartott, következményeként elfoglalta egész Galliát, de a Brit-szigeteken nem volt sikere, mert nem számított a brit harci kocsik gyorsaságával. Vérengzései, az elfoglalt kelta városok lakosságában ellenszenvet keltett. A gall törzsek összefogtak, és pajzsra emeléssel megválasztották a fiatal arvern királyfit, Vercingetorix-et fejedelmüknek. A gall városok egytől egyig csatlakoztak Vercingetorix seregéhez, elküldték legvitézesebb katonáikat. Egy hatalmas nemzeti felkelés szerveződött, egy „szent háború”, ahogyan a druidák nevezték – ez volt az első alkalom, hogy összefogtak a kelták a római agresszor ellen. Hosszú küzdelmek és csaták után Kr. e. 51-ben fogságba esett Vercingetorix, a szabadságharc hőse, akit Kr. e. 44-ben kivégeztek. A harcok során összesen 800 kelta város és falu és több mint hárommillió kelta esett áldozatul a római invázióknak. Galliában

⁷⁰¹ Peter Berresford Ellis: uo.

⁷⁰² <http://real-eod.mtak.hu/1014/1/13%20Szab%C3%B3%20255-274.pdf>

megkezdődött a „romanizálás”. A következő években az utolsó kontinentális kelták is elvesztették függetlenségüket, előbb Kr. e. 25-ben a Galaták, majd Kr. e. 15-ben az Alpoktól északra a Dunáig terülő Noricum és Kr. u. 10-ben Pannónia is római kézre került. Csupán a Kárpát-medence északi és keleti részében őrizték meg egyes kelta törzsek szabadságukat, mint az anartok, ósok, kotinok, karpok és egyéb kisebb törzsek, melyek majd a felszabadult pannonokkal együtt megélték a hun honfoglalást.

Az első germán törzsek, a teutonok és a kimberek, Kr. e. 113 és 101 között hatalmas erővel betörték a kelta területekre, majd fokozatosan beköltöztek a germán törzsek, gyakran békésen összevegyültek a kelta lakossággal, de „etnikai tisztogatások” is előfordultak. Kr. e. 72-ben Észak-Hessenben megjelentek a germán suebek.

Évszázados harcok és népiirtások után, négy évig tartó ostrom során elesett Kr. u. 43-ban, a britek utolsó vára is, Durnovaria (Dún Mai), ahol majdnem 10 000 kelta vesztette életét. De ezzel még nem tört meg a szigeti kelták ellenállása. Kr. u. 61-ben felláztak Boadicca, az Iccének királynője vezetése alatt. Lemészárolták a megszálló csapatok nagy részét Camulodunum és Londinium (a mai Colchester illetve London) városoknál. Végül a rómaiak győztek és Boadicca öngyilkos lett. 77-től Anglia nagy része a Római Birodalom részévé vált.⁷⁰³ Csak Walesben, Írországban és Skóciában maradtak függetlenek a szigeti kelták a kilencedik századig, amikor a normannok kolonizálták az Északi-tenger szigeteit.

Rövid ideig 260 és 274 között Gallia és Britannia is felszabadult: amíg a rómaiak nagy erők összevonásával a limesen kívül próbálták tartani a germánokat, megalakult 260-ban a független gall állam, de 274-ben Aurelianus császár elfoglalta.⁷⁰⁴ A kelta nemzeti öntudat megmaradt a Hun Birodalom Rómára való támadásáig. Míg Attila a galliai hadjárata alkalmával ostromolja Auréliáni-t (Orléans), a városban felláztak Eudoxius kelta orvos vezette bagaudák, az „alsóbb néprétegből verbuválódott Róma-ellenes” kelták. De felkelésük eredménytelen maradt. (Eudoxius 448-óta Attila udvarában élt.)⁷⁰⁵

Ma már e valaha hatalmas és nagyszerű népnek csak csekély nyomait találjuk. A kelták csak Nyugat-Európa peremvidékein vészelték át az idők viharát. Ám még ezek sem mind függetlenek. Egyedül Írországnak, amely 1171 óta Angliához tartozott, sikerült kivívni szabadságát 1916-ban és 1922-ben. A „négy zöld mezőnek” csak egy része nyerte el függetlenségét. Az egyik, Ulster (Ulaid földje) még megszállás alatt van. De minden elnyomás és jogfosztás ellenére megmaradt a kelta nyelv.

Megismertük a kelta nemzet végzetét és a kelták megmaradását, de felmerül a kérdés, hogy kik voltak, ezek a szenvedélyes lovasok, harcosok, kik a becsületet és bátorságot tették erkölcsük legmagasabb elvének? Honnan származik az európai vasműveltség első népe, mely olyan gyönyörű régészeti és művészeti örökséget hagyott ránk? „*Korai Rajna-vidéki impulzusokkal itt (a mai Magyarország területén) bontakozott ki a fegyverek vésett díszítésének jellegzetes, magyar kardstílusként is emlegetett európai rangú művészete.*”⁷⁰⁶ A kelta kérdésre már sokan kerestek választ, s ebből adódóan több vélemény alakult ki. „*Az első, e földön (Magyarországon) lakó nép, melynek neve megmaradt, a kelta nép volt, mely Krisztus születése előtt 5-600 esztendővel rajzott ki Ázsiából. Ez a nép már ismerte a kőnél, bronznál tökéletesebb vasat. Ez már vasból kovácsolt fegyverrel foglalta el a földet, lett ura ennek a hazának. Művelte a földet, foglalkozott állattenyésztéssel, űzte a kereskedést...*”⁷⁰⁷ Mára már korábbi időkre helyezik a kelta honfoglalást. Christiane Éluère felteszi a kérdést, hogy nem bronzkori hódítók sarjai-e a vaskori kelták, s így az urnamező-kultúra utódai, vagy

⁷⁰³ Christiane Éluère: Die Kelten. Ravensburg. 1994.

⁷⁰⁴ H. Kinder-W. Hilgemann: Atlas zur Weltgeschichte (Band 1). München. 1987. 101.

⁷⁰⁵ Bóna István: Attila és a nyugati világ. História XVII. évfolyam 1995. 8. szám 3-6.

⁷⁰⁶ Fodor István-Kovalovszki Júlia-Kovács Tibor-Lovag Zsuzsa-Tóth Endre: A Magyar Nemzeti Múzeum (Múzeumi kalauz). Budapest, 1-992. 54.

⁷⁰⁷ Benedek Elek: Hazánk története. Budapest. 1927. 1995. 5.

őseik már nem az újkőkorból telepődtek-e le Európában? Ír történészek arra az álláspontra helyezkednek, hogy a kelták ősei Anatóliából vándoroltak ki a Kr. előtti hatodik ezredévben, előbb az Al-Dunát, majd 3000-ig elérték az Atlanti-óceánt és 2000-ben a Brit-szigetekre is letelepedtek.⁷⁰⁸ Hogy Kr. e. 6000-ben már keltákról lehet-e beszélni – nem tudom –, valószínűleg etnikai definíció kérdése. Szerintem mégiscsak érdemes „visszaszáguladni” mai életformánk kezdetének idejére, az újkőkori forradalom korára, megvilágítani az akkori Európát megváltoztató eseményeket, s választ keresni a „kelta kérdésre”.

Az újkőkori civilizáció bölcsője a Közel-Kelet, amelynek népessége gyarmatosította Euráziát. Ezeknél a népeknél nagyon gyakori a SZABIR népnév, hiszen nyelvtanilag azonosítható a SZUMIR, SZUBAR, SAMAR, GOMAR, KIMMER, SZABIR, KABAR népek elnevezéseivel. Így például a KABAR alapszóból KAMAR lett: „Komárom ősi Camarun neve Kamar (kabar) népnévből származik”⁷⁰⁹ – szabir. A középső Kaukázusban még ma is él egy KABARD-nak nevezett szabir- (kazár) töredék, amelynek a cserkeszekkel rokon a nyelve, a kabard-adige, Jóna János szerint a hunok és kunok nyelve volt szabir.⁷¹⁰

ELŐ-ÁZSIAI „SZABIR” GYARMATOSOK

I. Az újkőkori – első gyarmatosok

Körülbelül Kr. e. a kilencedik és a nyolcadik évezred között végbement egy gazdasági forradalom, ami megváltoztatta örökre az ember szerepét a természetben: a kerámia, állattartás és földművelés ismeretével létrejött az újkőkori ember a közel-keleti Zagrosz-hegységben. Ez természetesen egy lassú és folyamatos kibontakozás eredménye volt, ami ugyanakkor az egész világot megváltoztató fejlődés bevezetője. Már a késő mezolitikus korban ismerte a Jerikó-műveltség a tűzkőből készült sarlót a vadgabona aratására, sőt már házakat építettek agyagtéglából. E példa tisztán bemutatja az élelemtermelés és letelepedett életmód felé haladó fejlődést. A Kr. előtti nyolcadik évezredtől kimutathatók a letelepedett mezőgazdász csoportok emlékei Kis-Ázsiától, Szírián s a Kánaánon keresztül Észak-Mezopotámiáig, sőt még Nyugat-Iránig, az elején még egymással gyér kapcsolatban álló műveltségi góccokban. A Kr. előtti hatodik ezredévtől már szerves gazdasági viszonyokban éltek (Hassuna-periódus, kb. Kr. e. 6000–5000). Folyamatosan kezdett szaporodni a népesség. Termesztett házi növényeket, tenyésztett állatokat és kifejlesztett új gazdasági és ipari technikákat. Mivel az új gazdasági módszer révén nőtt a népsűrűség, le kellett vezetni a népfelesleget más, termékeny földek felkeresésével. E gyarmatosítás következménye volt, hogy elterjedt a neolitikum a környező területekre, így a Folyamköz vidékére és Transzkaukázia völgyeibe is.

Kialakultak különféle helyi alakjai az agyagedényeknek, viszont a díszítőmintákban, használati tárgyakban és a termékenységi kultusz ősnia-szobrocskáira való tekintettel szoros párhuzamokat lehet találni a műveltségek között (Tell-Halaf és szamarai műveltség, 5600–5000, Eridu–Ubaid-kultúra 1–2. periódus, 5400–4500). A későbbi időkben olyan szorosak lettek a gazdasági kapcsolatok, hogy egybeolvadtak a Tell-Halaf, Szamara és környéke kerámia körei. Kialakult az egységes Mezopotámiát és a környező területeket magába foglaló Eridu–Ubaid-műveltség (Eridu–Ubaid 3–4. periódus, Kr. e. 4500–3800). „Kisugárzásai keleten az Indusig, északkeleten Turkesztánig, nyugaton pedig Egyiptomig kimutathatók.”⁷¹¹ Valószínűleg gyarmatosítócsoporthoz terjeszkedtek kelet, északkelet és nyugat felé. Hiszen a mezőgazdaság és állattenyésztés teljesen új demográfiai alapokat

⁷⁰⁸ Alan Heusaff: „The Celts ... spread gradually after 6000 BC westwards from Anatolia, reaching the Atlantic by 2000–3000 BC.” – idézi Nora Chadwick: *The Celts*. London. 1970.

⁷⁰⁹ Henkey Gyula: Zoborviciéli és dunamocsi magyarok etnikai-embertani vizsgálata. Előadta a szerző a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 10. Magyar Őstörténeti Találkozóján, 1995-ben. A cikk megjelent a ZMTE 1996-os kiadványában a 161-176. Zürich–Budapest, 1996. 161. [Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 1. szám.](#)

⁷¹⁰ Jóna János: A székelyek ősei és a székely magyarok. 1925 31.

⁷¹¹ Götz László: Keleten Kél a Nap. 1. kötet (Első könyv). Budapest, 1994. 20.

létesített. A föld a letelepedett csoportokat egy bizonyos területen bővebben tudta eltartani, mint az azelőtti időkben, amikor a vadász, halász és gyűjtögető csoportoknak alkalmazkodniuk kellett a természetes forrásokhoz, melyek időnként elapadtak és továbbvándorlásra kényszerítették a nagycsaládi egységekben élő apró középső kőkori, vagy még őskőkori fokon álló törzseket. Ezen az őskőkori vagy középső kőkori kulturális fokon állott az egész világ, amikor Elő-Ázsiában megszületett az újkőkor. „*Elvileg ugyan elképzelhető lenne, hogy előbb-utóbb az emberiség többi része is eljuthatott volna – egymástól függetlenül is – hasonló művelődési szintre, a régészeti adatok azonban mást mutatnak. ... hogy Eurázsia legnagyobb részében még évezredekkel az előbb ismertetett elő-ázsiai fejlődés után is megmaradt a népesség az őskőkori-átmeneti fokon, és a művelődés kezdeti e térségekben minden esetben az elő-ázsiai-mezopotámiai góc régészetileg világosan dokumentálható befolyásainak tulajdoníthatók.*”⁷¹² „Koncentrikus” hullámokként terjedt el az előázsiai nép, a mezőgazdaság okozta túlszaporodás miatt, ezekre a vidékekre is. Előfordult ugyan, hogy szinte lakatlan területekre költöztek (Irán, Kaukázus, Balkán-félsziget, Kárpát-medence, Közép-Európa stb.), ám gyakran autochton mezolitikus vagy paleolitikus vadász és gyűjtögetők mellé telepedtek le, és ez a kulturális konfrontáció nem mindig békésen ment végbe. Békés egymás mellett élést, technikák szelektív átvételét (például a mezolitikus állattenyésztők az Itáliai-félszigeten, kb. Kr. e. 6000), egybeolvadást, de háborús viszályokat is kimutat a régészet: a dél-belga Hesbaye környékén, a szalagdíszes edények elterjedése határán, kiástak egy tanyát ebből az időből, mely gödrökkel és árkokkal volt körülvéve; ezek környező őslakó vadászok és gyűjtögetők ellen védték a mezőgazda gyarmatosokat. Mezőgazdák és vadászok vetélkedtek egymással terület és természeti kincsek, forrásokért (Cunliffe).

A mezolitikus életforma csekélyebb embersűrűséget biztosított, mint az újkőkori földművelés és állattenyésztés, gyakran túlsúlyba került a gyarmatosítók, nem csak műveltségi, hanem etnogenetikai, és paleolingvisztikai eleme is. Csupán a peremvidékeken dominált az autochton elem, főleg ott, ahol már egy középső kőkori kultúrtradícióval és sűrűbb lakossággal rendelkezett a bennszülött népesség (Északnyugat-Európa, Itália stb.). Képletesen mondva, minél távolabb haladunk a kultúra epicentrumától, annál inkább csökken a primer műveltségi, paleolingvisztikai és etnogenetikai hatás. Ily módon kialakul egy paraszti társadalom, mezőgazdasággal és élelemraktározással összefüggő értékfogalommal.

A népesség földhöz való erős kötöttségét, kifejezi a rokonsági eszme magasztalása, valamint az innen eredő ősök dicsőítése. Ebből viszont később erkölcsi törvények, kozmológiai értékekés vallási elképzelések fejlődtek ki. Megalapozódott egy szellemi civilizáció, mely a letelepedett életmódon nyugszik. Tanyák, falvak, városok alakultak ki, amelyekből később törzsek és az évezredek során etnikai öntudattal rendelkező népek s nemzetek születtek. Így tehát, Kr. e. kb. 6000-ben megjelent az újkőkori mezőgazda és állattenyésztő paraszt az addigi mezolitikus Európa küszöbén. Ebben az időben a jégkorszak utáni Európán hatalmas erdők, mocsarak, vad árak, széles folyók, sekély és mélymedrű tavak húzódtak át. A középső kőkori vadászok számára sem Délkelet-, sem Közép-Európa nem volt kedvező táj. Nagyobb embersűrűségű csoportokat – már amit megenged a halász-vadász-gyűjtögető életmód – csak az északi és déli tengerpartokon találhatunk. A mezolitikus települések nyomai nagyon gyérek Görögországban és a Balkánon (Lepenski Vir). Tehát nem zárható ki, hogy bizonyos klimatikus és földrajzi okokból a Balkán-félsziget legdélebbi részétől a Kárpát-medencéig nem éltek, vagy csak nagyon kis létszámú mezolitikus csoportok léteztek. Így az Anatóliából és Elő-Ázsiából érkező újkőkori földművelő gyarmatosok majdnem lakatlan tájakra telepedtek le. Neolitikus lelőhelyeket jellemzi a Közel-Keletről származó gabona (búza, árpa), juh, kecske, marha és disznó csontja, csiszolt kőbalták, agyagedények, égetett agyagból készített termékenységi bálványok (ősanya-szobrocskák), valamint kultikus rendeltetésű, házak alá temetett bikafejek. Görögországtól a magyar Alföldig és a Kárpátok mindkét oldalán kimutathatók a láncokban épült korai neolitikus széles-gerendás házak, délről északra haladóan egyre fiatalabbak a leletek.

---

⁷¹² Götz: uo. 21.

Ahogy Cunliffe írja könyvében: „*Talál ez ahhoz az elképzeléshez, hogy a mezőgazdasági beállítottaságú embercsoportok észak felé terjeszkedtek... Összességében úgy tűnik, hogy a gyarmatosítás jellemezte a paraszti közösségek fejlődését e korai korszak Délkelet-Európájában.*”⁷¹³ Közel-Keletről Anatólián keresztül terjedt el a újkőkor előbb Görögországban (Szeszkló, Nea-Nikomédia), majd a Balkánon át a Kárpátok medencéjébe. A Kr. előtti hatodik és ötödik évezred fordulóján létrejött a Nyírségben a szatmári kultúra, valamint kialakult a Dél-Alföldön és a Dunántúlon a körösi műveltség, amelyből született Európa nagyobb részét összefogó szalagdíszes kerámia műveltsége a Kr. előtti a negyedik ezredév elején. A szalagdíszes kerámia köre az első újkőkori parasztkultúra Európa északibb vidékein, Hollandiától a Dnyeszterig tartott. Régészeti nyomai megtalálhatók Magyarországról kiindulva ÉszakFranciaországig, Dél-Belgiumban, a Németalföld déli részén, Csehországban, Észak-Ausztriában, Lengyelország közép és déli részén, valamint Közép- és Dél-Németországban egészen az északnémet síkságig (Hannoverig). A Kárpátoktól északra pedig Moldváig és Ukrajnáig, amely a keleti puszták felé is kiterjedt.

A szalagdíszes kerámia változatos formáinak elterjedése arra utal, hogy a mezőgazda közösségek hullámokban terjeszkedtek nyugat, észak és kelet felé a Kr. előtti hatodik évezredtől kezdődően, a nagy folyók mentén. Ezek a korai földművelők és állattenyésztők, óvatosan választották ki szállásterületeiket. Főleg termékeny folyó menti földekre telepedtek le. Folytatták az évezredekig tartó Európa gyarmatosítását, amely Elő-Ázsiából indult ki. De itt már egy másodlagos mezopotámiai befolyás figyelhető meg. Főleg a Kárpát-medencében voltak kiválóak a körülmények a lakosság megsokszorosodására, mert a föld itt rendkívül termékeny volt: a Duna és Tisza ártere kitűnő szántót, az alföldi síkság kiváló legelőt biztosított, a Kárpátok alján elterülő erdők elegendő vadat s építőanyagot nyújtottak, és agyag is nagy mennyiségben előfordult. Később a számos talajkincsek és ércek előfordulása – főleg az arany – is nagy szerepet játszott a Kárpát-medence központi jellegének kialakulásában. A Mezopotámiából eredő körösi kultúrából kialakult a műveltség továbbfejlődéseként a már direkt Pannóniából származó szalagdíszes kerámia műveltségi köre, mely a túlnépesedés révén ugyancsak gyarmatosítással terjeszkedett. A régészet itt is abból indul ki, hogy Közép-Európában lakatlan területekre találtak az elő-ázsiai eredetű pannon telepések. Cunliffe ehhez a következőket írja: „*A legtöbb régész a szalagdíszes-kerámia műveltséget a Kárpát-medencéből kiinduló mezőgazdaság fokozatos kiterjedése eredményének tekinti... Egyesek a mezőgazdaság elterjedését egész Európában egy minden generációval fokozottabb határ-előretolásnak látják, ami lényegében folyamatos, bár nem mindig egyenletes... Az erős lakosságnövekedés által sürgetve az emberek nagyrészt azelőtt lakatlan területeket tárhattak fel.*”⁷¹⁴ Elméletileg elképzelhető – Götz is ezt vallja –, hogy a szalagdíszes kerámia műveltsége egy átfogó változás volt az eredetileg mezolitikus közösségeknél, amelyek a Kárpát-medencében és a Balkánon kialakult letelepedett mezőgazda életmód peremvidékén éltek. Ám ennek ellentmondanak a régészeti eredmények Cunliffe szerint. Ami a használati tárgyak jellegét, építési módszereket, avagy mindenekelőtt a letelepedett életmódot illeti, nincsenek nyilvánvaló autochton előformák. „*Közép- és Nyugat-Európa mezolitikus lakosságáról csak nagyon keveset tudunk. Talán ezek a vidékek nem voltak egyáltalán sűrűn lakottak: a sűrű erdős Európában, még nem létezett a későbbi fajgazdagság a növényi és állatvilágban, és ez nehezé tette a vadászatot és az élelem gyűjtögetését. Teljesen másak voltak a természeli körülmé-*

⁷¹³ Barry Cunliffe: *Illustrierte Vor- und Frühgeschichte Europas*. New York–Frankfurt/Main. 1996. 159. („Dies paßt zu der Vorstellung von einer Ausbreitung der bereits agrarisch orientierten Menschengruppen nach Norden... Insgesamt scheint die Kolonisierung ein Hauptmerkmal dieser frühen Periode der Entwicklung bäuerlicher Gemeinschaften in Südosteuropa zu sein.“)

⁷¹⁴ Barry Cunliffe: uo. 178. („Die meisten Archäologen betrachten die Bandkeramik-Kultur als Ergebnis der sich vom Karpatenbecken her immer weiter ausbreitenden Landwirtschaft... Einige sehen die Verbreitung der Landwirtschaft über ganz Europa als ein im wesentlichen kontinuierliches, wenn auch nicht immer gleichmäßiges Verschieben der Grenze mit jeder Generation... Die Menschen könnten, gedrängt durch das starke Bevölkerungswachstum, zuvor weitgehend unbewohnte Territorien erschlossen haben.“)

nyek az Atlanti-óceánnál és Nyugat-Európa északibb partvidékein. Ezek a középsőkőkorban is sűrűbb lakossággal bírtak.”⁷¹⁵ Götzől eltérően Cunliffe bebizonyítja, hogy Közép-Európát és Délkelet-Európát csak gyéren lakták autochton, mezolitikus és őskőkori vadász és gyűjtögető csoportok. Tehát, ekkor fajilag és az ösnyelv szempontjából csupán primer elő-ázsiai hatásokról beszélhetünk ebben a térségben. A szalagdíszes kerámia Közép-Európában önállósult, elszakadt az elő-ázsiai kultúrgóctól és terjeszkedett szerte Európában.

Az elő-ázsiaiak a Kárpát-medencét viszont nagyon kedvelték: újabb és újabb gyarmatos csoportokat vonzott a szumirek és szabirok földjéről a Kárpátok termékeny öle. „A 4 évezredből származó tordosi és más erdélyi telepek piktografikus jeleinek megfelelőit Trójában és Mezopotámiában találjuk meg, ugyanebből a korból. A 3000 körüli Tisza-műveltség 'tell'-jei az elő-ázsiai települések pontos másai. A szoros kapcsolatok azonban a későbbi időkben sem szakadtak meg: a tatárlaki piktografikus táblák a Jemdet Nasr-kori szumér piktografikus jelekkel egyeznek meg (3000 körül). A késő-újkőkori lengyel-műveltség – a [Kr. r.] 3. évezredben – jórészt egy újabb közel-keleti telepes hullám alkotása... A Kis-Ázsia–Egei-tenger felől érkező elő-ázsiai telepések, tehát az egész újkőkori folyamán, ismételten, több hullámban áramlottak Európába. Újra és újra felfrissítették és megtermékenyítették az itteni műveltségeket, de igen jelentős elő-ázsiai embertömegeket is hoztak a Balkánra és a Kárpát-medencébe. Ez utóbbi körülményt szeretnénk nyomatékosan hangsúlyozni, mert e térségek paleo-etnogenezisében az említett elő-ázsiai bevándorlóknak kimagasló szerepet kell tulajdonítanunk. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy nagyobb népsűrűséget csak a földművelő kultúrák tudnak eltartani, a halász-vadász-gyűjtögető őslakosság tehát etnikailag csupán jelentéktelen mennyiséget képviselhetett. E gondolatmenetünk helyességét a Balkánon még ma is vezető szerepet játszó dinári típusú népesség is alátámasztja, melynek legközelebbi embertani rokonságát az elő-ázsiai-armenoid típus képviseli.”⁷¹⁶ Én ezt a gondolatmenetet szeretném tovább vinni az embertan segítségével. Igaz ám, hogy a dinári emberfaj közeli rokonságot mutat a keletdinári, kaukázusi típushoz, ámbar a Közép-Európában legerősebben képviselt alpi típussal is ugyan olyan mértékben rokon. Az alpi típus, melyet „kelta”, „kelta-ligur”, vagy „alpo-kárpáti”-nak is neveznek, elterjedt egész Közép-Európában (svábok, bajorok), de Nyugat-Franciaországban, a bretonoknál, a Brit-szigeteken a kelták lakta földeken, itt főleg Walesben, a kimmerek földjén is gyakori, viszont kelet felé Ukrajnáig észlelhető és egy folyamatos átmenetet képez a kelet-balti (finnugor) típushoz. Jellemzi a kelta típust, a kimondottan brachykrán, avagy „rövid” koponya (átlagindex 85), ami erősen elüt a germán északi fajtól, ahol a koponya főként dolichokrán („hosszúfejűek”), ritkán mezokrán. Az alpinidek alacsonyabb, zömök természetűek, és nagyon gyakori a sötét haj- és szemszín.⁷¹⁷ A nagyra becsült és nálunk közismert antropológus, a mélyen tisztelt Henkey Gyula úr többek között így írja le a dinári típust: „...magas termet, középhosszú, széles, hyperbrachy-brachycephal fej, középszéles vagy enyhén széles, magas leptoprosop arc.”⁷¹⁸ Frankenberg antropológus kitűnően lefesti az anatóliai és kaukázusi keletdinári, a dinári és az alpesi kelta típusok azonosságát, és kimutatja, hogy mennyire elütnek ettől az északi- és a déleuropai nyugatmediterrán típusok: „Az alpesi faj sok szempontból teljesen ellentéte az északinak... Nagyon jellegzetes az erős 'kerekfejűségük' az északi és a Földközi-tengernél lakó 'hosszúfejűek' közbeékelődve... Az alpesi faj terjeszkedési területe keleten átmegy a 'dináriba'... Ez (a dinári típus) az Adriától északkeletre erősen képviselt; befolyása eléri egész Délkelet-Európát és kisugároz minden irányba. Egyesek az alpesi közeli rokonának tartják, mások nem is akarják önálló fajnak elismerni, hanem benne csupán átmenetet látnak

⁷¹⁵ Barry Cunliffe: uo. 179. (...über die mesolithischen Bevölkerungen Mittel- und Westeuropas weiß man nur sehr wenig. Möglicherweise waren diese Landschaften gar nicht sehr dicht besiedelt: Sie waren dicht bewaldet, es gab dort noch nicht den späteren Artenreichtum in Pflanzen- und Tierwelt, und das machte die Jagd und das Sammeln von Nahrung schwierig. Ganz anders waren die Umweltbedingungen am Atlantik und in nördlicheren Küstengebieten Westeuropas. Diese waren auch im Mesolithikum dichter besiedelt.“)

⁷¹⁶ Götz: i. m. 22-23.

⁷¹⁷ John R. Baker: Die Rassen der Menschheit. London–New York–Toronto, 1974.

⁷¹⁸ Henkey: uo. 164.

az elő-ázsiai fajhoz, melyhez ugyanis közel áll... Keleten csatlakozik a dináriakhoz éles átmenet nélkül egy nagyon hasonló kinézésű faj, melyet elterjedésük révén 'elő-ázsiai', 'anatoliai' vagy 'armenid'-nek neveztek."⁷¹⁹ Itt kibontakozik előttünk egy kép, amely ugyanis nagymértékben alátámasztja a régészeti eredményeket. Tehát ott mindenhol, ahol az elő-ázsiai bevándorlók autochton „hosszúfejű” mezolitikus csoportok által szinte lakatlan területekre telepedtek le, ott ma is dominál az előázsiai emberfaj, mint Európában a Balkánon, a Kárpát-medencében, valamint Közép-Európában, ahol később keltáknak nevezték az antik krónikások a vaskori lakosságot. Ugyanez a kép bontakozik ki előttünk Ázsiában, hisz az elő-ázsiai telepések ezeket a vidékeket is sűrű embertömegekkel népesítették be. A kaukázusi típusal rokon turáni türk és pamíri típusok dominálják Ázsia pusztáit egészen a mongolidek megjelenéséig. Még Kínában is találtak turáni típusú múmiákat. Tehát összegezve, embertani rokonságot lehet kimutatni, egyrészt a turánival rokon kaukázus-dinári és alpesi kelta típus között, de utóbbi közel áll a kelet-balti finnugor típushoz is. Így nemcsak egy etnikai folytonosság bontakozik ki előttünk, amely a kelták embertani jelenlétét bizonyítja Közép-Európában és a ma is még kelták lakta területeken, hanem embertani rokonságot mutat az elő-ázsiai fajhoz is, amely az újkőkor és a későbbi fémkorok bölcsőjéből évezredek keresztül gyarmatosította Euráziát. E népesség jelentős embertani, etnogenetikai, paleolingvisztikai és műveltségi anyagot hozott magával, amelynek nyomatékos emlékei máig megmaradtak, embertan, nyelvészet és műveltség szempontjából. Tehát a legkorábbi időkben, Dél-Európán keresztül terjeszkedtek a Kárpátok medencéjébe, amely így egy kisugárzó centrummá alakult Európa többi részei felé. Ugyanígy Anatólia és a görög félsziget gazdasági és kulturális befolyás alá helyezte a Földközi-tenger nyugati partvidékeit is. A Kaukázusból a szittyák pusztákra terjeszkedtek az Elő-Ázsiáiak. Elám- és Nyugat-Iránból pedig Ázsiát népesítették be az először neolitikus, később réz-, bronz- és vaskori szumirszabir telepések (Götz).

Teljesen más képet mutat a gyarmatosítás az említett kultúrterjeszkedésben Európa északi és nyugat-mediterrán peremvidékén. Itt számos őslakos ős- vagy középsőkőkori vadász-gyűjtögető életmódot folytatott. Feltűnő, hogy habár az itáliai félszigetre korábban jutott el az újkőkori műveltség, ez csak lassan érvényesült, és egy hosszú ideig tartó folyamat végén terjedt ki az egész vidékre. Valószínűleg itt műveltség átvételéről beszélhetünk. Az első előázsiai gyarmatosítóktól, amelyek hajóval érkeztek Dél-Olaszországba, csak részben vették át az újkőkori technikáit. Régészetileg kimutathatók egyrészt az edénykészítés ismeretével rendelkező, viszont a földművelést nem ismerő, állattenyésztő pásztor és vadász csoportok, másrészt pedig földművelők, akiknél ismeretlen a kerámia. Főleg a halállományban dús Földközi-tenger partvidékein számolhatunk sűrű középsőkőkori településekkel, akik maguk kolonizálták Korzikát is. Ezekhez nehezebben jutottak el az új életmód elemei, hiszen életformájukban nem volt szükség más gazdálkodási módszerekre. De előbb-utóbb itt is érvényesült a mezőgazdaság és edénykészítés, bár némi lelet azt is bizonyítja, hogy az elő-ázsiaiak átvettek köcsiszolási módszereket és kőszerszámokat az autochton vadász csoportoktól, úgymond fordított irányba is adódtak át köipari eljárások.

Hasonló kép bontakozik ki előttünk Észak-Európában. Itt is lassanként átvették a mezolitikus halász-vadász-gyűjtögető csoportok az edénykészítés és a mezőgazdaság ismeretét. Érdekes, hogy a korai újkőkori telepések hosszszűház építési stílusa megmaradt a történelmi korokig, például a germánoknál. Valószínű, hogy Észak-Németországba, Észak-Lengyelországba és Skandináviába

---

⁷¹⁹ Gerhard von Frankenberg: Menschenrassen und Menschentum. Berlin, 1956. 335. és következő oldalak („Die Alpine Rasse steht in vielen Punkten in geradem Gegensatz zur Nordischen... Sehr charakteristisch ist ihre starke Rundköpfigkeit zwischen den nördlichen und den am Mittelmeer hausenden Langköpfen... Das Verbreitungsgebiet der Alpenen Rasse geht im Osten in das der »Dinarischen« über. Sie ... ist nordöstlich der Adria stark vertreten; ihr Einfluß reicht aber über ganz Südosteuropa und strahlt nach allen Seiten aus. Manche halten sie für nah verwandt mit der Alpenen, andere möchten sie gar nicht als selbständige Rasse anerkennen, sondern sehen in ihr nur einen Übergang zur Vorderasiatischen Rasse. der sie wohl auch nahesteht... An die Dinarier schließt sich im Osten ohne scharfen Übergang eine sehr ähnlich aussehende Rasse an, die man nach ihrem Hauptverbreitungsgebiet als »Vorderasiatische«, »Anatolische« oder »Armenide« bezeichnet...“)

csak gyéren költöztek egyes neolitikus nagycsaládok és szétszórtan kis tanyákon éltek. Ezt a tradíciót is elsajátítják az északiak. A korai germánok is csak tanyákon és nagycsaládokban éltek, akár csak a később megjelenő szlávok Kelet-Európában. A továbbiakban izolálódik Európának ez az északi része és hosszú ideig ezen a neolitikus kultúrfokon megakad, miközben Európa többi részét folytatólagosan jelentős, erős elő-ázsiai gyarmatos hullámok árasztották el.

A Kr. előtti hatodik évezred végén kialakul Nyugat-Európában a cardium-kerámia köre. Jelentősebb telepes áramlást látunk a Kr. előtti harmadik évezredben megjelenő megalit-kultúra hordozóiban. Az óriási kövek felállítását megfigyelve, itt is nagy elő-ázsiai embertömegekkel számolhatunk, melyek kitűnően tudtak szervezkedni és mély vallásos fegyelmet mutattak. Fontos volt nekik kifejezni együvé tartozásukat e hatalmas építményekkel, megalit-szentélyek és monumentális tömegsírok felállításával. Ezen kívül mélyreható csillagászati tudásukat is megmutatták a megalitműveltség képviselői, hiszen sírjaik és szentélyeik, valamint kőszobraik egytől-egyig nagy kozmológiai rendszerbe tartoznak, a világűr akkori alakjának tükörképeként. A Brit-szigetekre és Skandináviába is elterjedő megalit csoportok temetkezési módszeréből sok adatra lehet következtetni társadalmuk szervezését illetően. Valószínű, hogy társadalmuk egy ősi demokratikus jellegű parasztközösség volt, amelynek tagjai egyenjogúak. Ezt a gondolatmenetet erősíti az óriási kövek közös felállítása és a hatalmas sírdombok közös használata. Rangi különbségek nélkül generációtól-generációra ugyanabba a halom alatti óriáskövek alkotta sírkamrába helyezték el elhunyt társaikat. Egy erős ősök iránti kötöttség is kikövetkeztethető ebből. Még nem volt 'egyen', nem volt individuális tudat, csak a közösség számított. Falvaik köré monumentális halmokat és menhíres szentélyeket állítottak fel, az itteni mezőkön legeltek csordáik, itt művelték meg a földet, amihez való kötöttségük jelképes. Ezt a kimondottan letelepedett, ezer éven át tartó életmódot átfogóan megváltoztatta a későbbi, nagy állatállományú pásztorműveltségek mobil életformája, és a fémműveltségből adódó nem-egyenlőség valamint az ezzel együtt járó vezérfejedelem-eszme. Az értékek eltolódása Európa letelepedett társadalmait mélyrehatóan megrázkódtatta: megjelent Eurázsia pusztáiról az állattenyésztő lovas; megjelent a fém, aminek megdolgozása csak „kiválasztott” szakemberek monopóliuma volt: ők voltak a négy elem mesterei, a tűz, a föld, a víz és a lég urai, és egyre hatékonyabb fegyvereket kovácsoltak. A tárkányok egy vezető hadi kasztot alkottak, amely a vallást képviselő táltosokat is adta. Ám ezek a változások a fémkorban mentek végbe, a bronzkorral kezdődően.

Összefoglalóan az általam nagyrabecsült Götz László szavait idézem: „Az előadottak alapján leszögezhetjük, hogy Dél-, Közép- és Nyugat-Európa újkőkori és korai fémkori műveltségeinek keletkezését, fejlődését csakis az elő-ázsiai primer kultúrák közvetlen és masszív hatásaival magyarázhatjuk. Ezen felül pedig az elő-ázsiai gyarmatosok – minden kétséget kizáróan adatolható – majd 3000 éven át folyamatosan ismétlődő tömeges bevándorlási hullámai olyan elsőrendű fontosságú paleoetnográfiai és paleolingvisztikai kérdéseket vetnek fel, amelyeket semmiféle, a tudományos módszeresség igényével fellépő jövődöbéli kutatás sem hagyhat figyelmen kívül.”⁷²⁰

II. Az európai fémkor

1. A későrézkor és rézkor

Kr. e. 6000-től kimutatható jelentős embertömegek ismételt bevándorlása Kis-Ázsiából a Kárpátok medencéjébe. Így elérte a réz ismerete ezt a termékeny földet is. Kr. előtti negyedik évezredben már ismerték a rezet, ezt bizonyítja, hogy ebben a történelmi periódusban megváltozott a kerámia stílusa („fém-sokk”) a Kárpát-medencében és a Balkánon, valamint az ugyanitt talált rézbányák (Götz, Cunliffe). Megjelent az arany, de csupán dísz tárgyakat öntöttek belőle. E kor elején a tűzkő eszközök mellett csak szórványosan használtak réz eszközöket, mert a réz csak lassan tudta kiszorítani a mindenhol előforduló kőből csiszolt eszközöket. A kalapált rezet pedig már a Kr. előtti

---

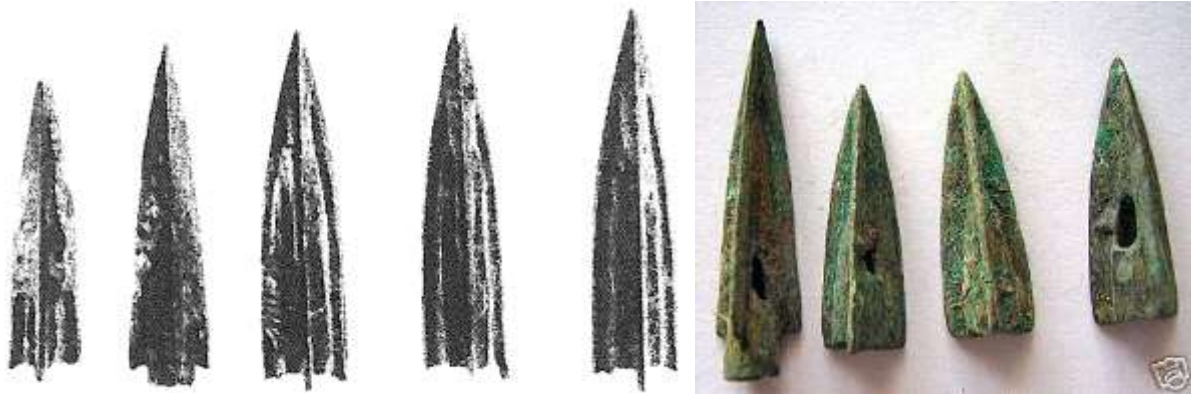
⁷²⁰ Götz László: i. m. 26.

hetedik évezredben ismerték Elő-Ázsiában, például Cajönü telepén. Az érctelepek felfedezése, újabb öntési eljárások és a felvirágzó, az egész kő-réz-kori világot átfogó kereskedelmi kapcsolatok vezettek később a rézből öntött és kovácsolt eszközök uralmához. Kr. e. 2500-ban kialakult a Kárpát-medencei rézkor jelentős erdélyi rézipari és ércbányászati központokkal, erős elő-ázsiai szumir, anatóliai trójai, transzkaukázusi szabir, kaukázusi metsamori és pontusi kapcsolatokkal. A fém meghonosodása együtt járt egy életbevágó változással, mely a következő évezredek mélyrehatóan befolyásolta: megjelent a félnomád individualista, harcias, előbb bronz-, később vasfegyveres lovasparaszt, és Eurázsia mezőgazda társadalmait hatékonyan átformálta.

2. A bronzkor – A társadalmi forradalom

Mielőtt rátérek Európa bronzkorára, előbb megvilágítom a megelőző eseményeket, amelyek az eddig még nem tárgyalt térségben játszódtak le. Ez a térség körbefogja a Fekete-tengert: Transzkaukázia, amely kisugárzott a szomszédos Anatóliára és a Kaukázus-hegyláncról északra elterülő kubáni pusztákra. A Fekete-tengertől északra és nyugatra fekvő pontusi pusztákra Erdély volt hatással. Kelet-Kárpát-medencei telepések alapozták meg a kukutyini–tripoljei-kultúrát, amely összekötötte a kaukázusi és erdélyi fejlett fémművészetet. Ezen a területen egy alapvető gazdasági változás ment végbe, amely a ló megszelídítésével vette kezdetét – Kr. előtti ötödik évezred végén – Kelet-Moldvában és a dél-ukrajnai pusztákon, majd fokozott külterjes állattenyésztéssel folytatódott. Ez az életforma, amely a pusztai legelő gazdálkodáson alapszik, a harmadik évezred második felében a tripoljei műveltség és a kubáni-kultúra területéről terjedt el Eurázsia, az elő-ázsiai Transzkaukázia, Anatóliába és a szabir hurrik révén Észak-Mezopotámiába is, valamint erős összeurópai hatással az egész bronzkor során bontakozott ki, előbb a csatabárdos, aztán a harangedényes műveltség és később az urnamezős kultúra révén. A csatabárdosok, melyek a fonaldíszes-edény műveltség hordozói Kr. e. 3000-ben a Kárpátoktól északkeletre eső pusztákon jöttek létre, Erdélyből terjeszkedő elő-ázsiai eredetű telepeseiktől, amelyeknél fokozottan csökkent a földművelés gazdasági jelentősége az állattenyésztés javára. Elhagyták falvaikat, mivel a kötött pusztai földet nehéz volt megdolgozni akkori kőekkel, és előnyösebbnek tűnt az intenzív állattenyésztés. A kivágott erdők földje is hamarosan kimerült, elszegényült ásványanyagaiban, ennek következménye az volt, hogy nem termelt meg a gabona, és a kötött erdők hiánya révén csökkent csapadékmennyiség is, ami oda vezetett, hogy a földművelés terméshozama megcsappant, ami szintén arra kényszerítette a népeket, hogy áttérjen az állattenyésztésre, ami a lakosság élelmezését könnyebben biztosíthatta. Viszont a falvak lakossága már túl nagy volt, ahhoz, hogy a környező mezőkön legelő nyáj eltarthassa volna. Ki kellett terjeszteni a legelőket, és külterjes fokon folytatni a legeltetést, mert a hatalmas csordákat már nem bírta el egy és ugyanazon mező. Így kénytelen volt felkerekedni az ebből kialakult tripoljei–kukutyini-kultúra lakossága, amelynek teljes élelmezési és gazdasági alapját képezte a nagy állatállománya. Ennek tartási formája a nagy területeket igénylő tereléses pásztorkodás volt, a harmadik Kr. előtti évezred elejétől. A félnomád pásztor legelőre vezette, az elején juhból és kecskéből, később főleg szarvasmarhából álló csordáját. Nagyon fontos szerepet játszott ekkor a ló. A lovaglás és a szekér jelképe lett ennek az új mobil életmódnak: kialakult a félnomád pásztortársadalom. De ezt a fejlődést, mint már említettem, az egész szomszédos térségben is észlelhetjük, amint Götz írja: „Ez a félnomádság felé haladó fejlődés azonban nem korlátozódott a tripoljei-műveltség területére. Ugyanebben a korszakban ugyanezt a tendenciát találjuk meg a Kárpát-medencében, a 'korai transzkaukáziai műveltség' területén – annak III. szakaszában – és természetesen különösen erős mértékben a gödörsíros műveltség térségében is, ahol már a kezdetektől fogva jóval nagyobb jelentősége volt az állattenyésztésnek, mint másutt. ... E sajtóságos gazdasági változások okát elsősorban a földművelő kultúrák népességeinek elszaporodásában és a művelés alá

vehető területek fokozatos kimerülésében láthatjuk.”⁷²¹ Tehát a pontusi pusztákon, valamint a Kárpátok és a Kaukázus hegyes-dombos vidékein is vezető szerephez jutott az extenzív állattartás. Úgy Transzkaukáziában, mint az ázsiai pusztákon, összezsugorodtak az azelőtti „földművelő” időkben kulcsszerepet játszó és gazdaságilag virágzó városok. Az egész népesség mozgásba kerül. Kialakult az erdélyi fémiparral, a kukutyini és fonaldíszes valamint a transzkaukáziai kultúrával nagyon szoros kapcsolatban álló kubáni gödörsíros műveltség Kr. e. 2500-ban erős délmezopotámiai szumir kapcsolatokkal (Götz).

Kr. e. 4. sz.-i szkíta bronz nyílhegyek a csertomliki kurgánból, és háromélű bronz nyílhegyek⁷²²

Kr. e. 2200 körül 3000 km-re távol a pontuszi pusztáktól, létrejött egy díszítésben és gazdasági formában nagyon hasonló műveltség. Türkmenisztántól északkeletre, az Altáj–Szaján-hegység lábánál a Jenyiszej-folyó partjain éltek ebben az időben az afanaszjevói-kultúra ugyancsak elő-ázsiai eredetű hordozói. Valószínűleg bányászták e vidék gazdagon előforduló érceit, főleg az aranyat. Későbbi telepes hullámok az iráni–mezopotámiai valamint kelet-európai térségekről eredményezték a kultúrák egybeolvadását. Egyöntetűvé vált a műveltség Eurázsia pusztai övezetében az andronovói-kultúra létrejöttével Kr. e. 1700-ban.

A Jenyiszejtől és az Altajtól az Urálig, az Ob–Tobol–Irtis–Urál széles árterületek vidékétől a Kaukázus hegyláncáig megjelent a folyamatos műveltségi és etnikai összefonódás révén az andronovói-kultúrát hordozó eurázsiai lovasparaszt, amely egy fejlett, Erdéllyel és Kaukázussal kapcsolatban álló és e fémiparokkal vetélkedő, műveltséggel rendelkező. Ez a fejlődés eredményezte a pusztai népek későbbi műveltségi és nemzetiségi egyformaságát: „A Kaukázustól északra... Egy végtelen hosszú pusztá, Kínától Európáig ér, megfelelő teret nyújtott folytonos vándorlásoknak. A hatalmas árok a Volga, a Don, a Dnyeper, a Búg, a Dnyeszter és a Duna alsó folyamai áthúzódtak ezen a területen, a füves pusztákkal délen és a tundrával északon. Ezen a messziségen vonultak át még névtelen lovas- és parasztnépek csoportjai, melyeket később különböző történelmi írásokban kimmereknek, szkítáknak, szarmatáknak, alánoknak, hunoknak, magyaroknak, bolgároknak és mongoloknak neveznek. Ők is befolyásolták Európa műveltségeit, mikor átvonultak a Duna kapuján. ...senki sem cáfolja azt, hogy a pusztai népek fontosak voltak a kialakuló európai kultúra számára.”⁷²³

⁷²¹ Götz László: im. 41-43.

⁷²² Uo.

⁷²³ Barry Cunliffe: i. m. 11. („Nördlich des Kaukasus... Eine endlos weite Steppe, von China bis nach Europa reichend, bieret den nötigen Raum für ständige Wanderungsbewegungen. Die mächtigen Ströme Wolga, Don, Dnjepr, Bug, Dnjestr und die Unterläufe der Donau durchziehen dieses Gebiet mit den Grassy Steppen im Süden und der Tundra im Norden. Durch diese Weiten zogen noch namenlose Gruppen von Reiter- und Hirtenvölkern, die erst später in verschiedenen historischen Texten kimmerier, Skythen, Sarmaten, Alanen, Hunnen, Magyaren, Bulgaren und Mongolen genannt werden. Auch sie haben die Kulturen Europas beeinflusst, als sie durch den Donaukorridor zogen ... niemand wird leugnen, daß diese Steppenvölker für die entstehende europäische Kultur wichtig waren.”)

E hatalmas pusztai kultúra elődeire visszatérve, a csatabárdosok már a Kr. előtti negyedik évezredtől elkezdtek terjeszkedni a Kárpátoktól északra, keletre, és nyugatra egyaránt. Benépesítették Kelet- és Észak-Európát, ahol érintkezésbe kerültek a megalit-kultúrával és az idők során, ezt kiszorították, valamint tovább nyomultak Nyugat-Európába. Az elején még késő újkőkori, kő-réz- és rézkori kultúrfokon álltak, de a későbbi időkben fontos szerepet játszottak a réz és a bronz elterjedésében, mivel Kr. e. 2700-tól szerves kapcsolatokat tartottak fenn az erdélyi–kaukázusi réz- és később bronziparral. Közép-Európa nyugati részén Kr. e. 2500 körül kialakult a harangedényes műveltség, a fonaldíszes kerámia egyik változata, amint Cunliffe is véli: „A tipológiai azonosságok a korai harangedények és a fonaldíszes ivócsésze között nem véletlenek, mert a harang alakú edények a fonaldíszes csupor egyik alsó-rajna-deltai helyi változatából alakultak ki.”⁷²⁴ Ez a továbbfejlődése a csatabárd–fonaldíszes műveltségnek elterjedt egész Közép- és Nyugat-Európában. A harangedényes műveltség hordozóinál a keleti szekerce helyett fontosabb szerepet játszott a rövid kard, a tör és az íj. Ezek a telepések célzottan érlelőhelyek vidékét gyarmatosították. Gazdasági érdekből tervezett kolonizálás bontakozik ki előttünk Közép- és Nyugat-Európában Kr. előtti harmadik évezred utolsó felében. Viszont nem mindenütt lehet gyarmatosításról beszélni, gyakran helyi megalit műveltségű letelepedett népség kulturális átformálását lehet megfigyelni. Nos, ez nem volt csupán egy újabb gyarmatosítási hullám keletről – itt már sokkal jelentősebb mélyreható társadalmi és technikai változások mentek végbe. Megjelent a fém, ahol még késő szalagdíszes kerámia különvált változatai és a domináns megalit kultúra a már említett társadalmi egyenjogúsággal uralkodott. Ezen felül elérte ezt a térséget is egy addig nem ismert, állattenyésztésen nyugvó, mobil életforma. A társadalmi egyenjogúság felbomlott. Jellegzetes erre a műveltségre a hatalmas, kincsekkel gazdagon díszített királyi és harcos sírhalom. A régi hagyományoktól eltérően, egy sírba egy embert temettek el, és csak fontos tekintélyes egyéniségek kaptak nagyobb sírdombokat. Következtetni lehet, hogy egy teljesen új életfelfogással került szembe a közösségre és egyenjogúságra valamint a letelepedett életmódra alapozó megalit műveltségű lakosság. A harangedényeseknél új fontosságot nyert az „egyén” fogalma, megjelent az individualizmus és a materializmus. Jelképe az új társadalomnak a harc és a ló. Ezt bizonyítja a most mindenütt előforduló harcos-sírdomb. Cunliffe is így vélekedik művében: „A harmadik évezred Európája tömérdek jelképet és jelet ismert, és a harangedényes sírok voltak harcias értékek kifejezője, valamint egy mozgékonyabb, szinte megalkuvó életmódnak feleltek meg. Belsőszülött csoportok ezt a berendezett világrendszerük kihívásának kellett, hogy lássák... Két elem határozza meg e folyamat mélyreható jellegét (és mindkét elem 4000 éven át, hasonlóan fogja befolyásolni az azutáni új világot): az alkohol és a lovak.”⁷²⁵ A következő időben tehát úgy mond „globalizálódik” egész Eurázsia. Északnyugat-Európától az ázsiai Altáj-hegységig kibontakozik előttünk az andronovói műveltség megalakulásától (Kr. e. 1700-tól) egy Euráziát összefogó kulturális folytonosság, amely csupán csekély változati különbségeket mutat, de alapvető jellemvonásaiban kimondott azonosságot fedezhetünk fel. A harci erkölcs, a balták, kardok, a lovaglás, a kurgános temetkezés, a félnomád életmód, az állattenyésztésen alapuló gazdaság, valamint a jelképek, minták lényegtelen különbségek nélkül és szoros előázsiai–szumir–szabir párhuzamokkal elterjedtek ezeken a pusztákon is, ahol később „megszülettek” az „Öreg Pusztai Fiai”, a szkíták, hunok és a magyarok, nyugatabbra innen pedig „last but not least” a kelták.

A bronzkor elején két külön gazdasági és életmódbeli térség rajzolódik ki. Mindkét életkörnek középpontja a Kárpátok védte medence, itt összpontosult az innen délre elterjedő letelepedett városi életmód, melynek gazdasági súlypontja a földművelés és a kereskedelem volt, és a Magyarországtól

⁷²⁴ Barry Cunliffe: i. m. 283. („Die typologischen Gemeinsamkeiten zwischen frühen Glockenbechern und der Schnurkeramik-Trinkasse sind nicht zufällig, denn die glockenförmigen Gefüße sind aus einer regionalen Variante der Schnurkeramikbecher im Niederrheindelta entstanden.”)

⁷²⁵ Barry Cunliffe: i. m. 285. („Das Europa der 3. Jahrtausends kannte eine Fülle von Symbolen und Zeichen, and Glockenbecher-Gräber waren Ausdruck kriegerischer Werte und entsprachen einer mobileren, quasi opportunistischen Lebensweise. Einheimische Gruppen mußten dies als Herausforderung ihres etablierten Wertesystems ansehen... Es sind zwei Elemente, die den einschneidenden Charakter dieses Prozesses kennzeichnen (und beide Elemente werden etwa 4000 Jahre einen vergleichbaren Einfluß auf die dann Neue Welt nehmen): der Alkohol und die Pferde.”)

északra egész Euráziát átfogó említett mozgó állattenyésztő harcias társadalom. Kimerültek Észak-, Közép-, Nyugat- és Kelet-Európa kivágott erdők földjei az intenzív földműveléstől, ezért ezekben a térségekben szinte kénytelen volt a lakosság áttérni az extenzív félnomád állattenyésztéses életmódra, csupán a folyók mentén és kimondottan termékeny vidékeken maradt meg a földműveléses letelepedett életmód. A különbség e két életforma között főleg a temetkezésben tükröződik. A városokban (falvakban) élő mezőgazdák ritkán építettek hatalmas sírdombokat, ők inkább széles sírmezőket, lapos sírokat hantoltak, miközben a nomád parasztok főként monumentális kurgánokat állítottak fel.

Mindkét eredetében elő-ázsiai népesség békésen egyesült ebben a kitűnően termékeny térségben. Ez az összefonódás okozta az így létrejött társadalom felosztódását. E többértű társadalomnak hatalmas gazdasági ereje volt. A nomád állattenyésztők, a letelepedett földművelők és bányászok ellátták a városlakókat különféle nyersanyaggal, ásványokkal, de kidolgozott eszközökkel, s állatokkal: marhával, juhval, kecskével és lóval is. A városokban viszont kialakultak a bronzkorban a különféle kézműves műhelyek és szakmák, melyek maguk virágzó kereskedelmet folytattak a környező pásztorokkal és parasztokkal. A Kárpát-medencében az állattenyésztő pásztorok, akik az alföldi pusztákon és az erdélyi hegyekben legeltették nyájaikat, békésen éltek tehát együtt a főként folyópartokon és fontos útvonalok mentén élő városlakó kereskedőkkel, mezőgazdákkal. E termékeny gazdasági együttműködés, és a tömördek érclelőhely eredményeként Kr. e. 2000 körül Magyarország az európai bronzművelés központjává vált, az anatóliai és kaukázusi központok mellett. Hiszen a bronz ismerete mindkét irányból gyarmatosítással érte el a Kárpátok medencéjét.

A Kr. előtti harmadik évezred vége felé keletről behatoltak kurgán műveltségű lovas-nomád telepések a dél-ukrajnai szteppékről a Tisza-medencébe, délről pedig anatóliai bronzműves gyarmatosítók költöztek be Kr. e. 2200 körül. Amint említettem békésen összeolvadtak a rokon népek, bár két eltérő életfelfogás, mondhatnám vallás ütközött itt egymásnak. Az anatóliai-transzkaukázusi telepések magukkal hozták a halotthamvasztás szokását, amely Európában egy teljesen új temetkezési mód. Mégis elterjed Kr. e. 2100-ban az anatóliai eredetű péceli műveltség egész Pannóniában – a jellegzetes urnái megtalálhatók Trója II–V. rétegében –, és erősen befolyásolta a kaukázus-kubáni eredetű erdélyi bronzműveltséget (Götz). Ám vannak jelek, amik direkt Mezopotámiából eredő szumir gyarmatosításra mutatnak, nem csak Anatólián keresztül a Kárpát-medencébe, hanem Transzkaukáziába, innen a Kaukázuson át a kubáni és tovább a pontuszi sík pusztákra is. *„Meglepő az is, hogy e késő-rézkori–kora-bronzkori műveltségek arculata a Kárpát-medencétől Transzkaukáziáig messzemenően azonos képet mutat. Ez az egyöntetűség, amely a feltárt sírok leletanyagából egyértelműen kiviláglik, ismét Mezopotámiába vezet el bennünket, nevezetesen a Kr. e. 2700–2500 közötti Ur-i királysírokhoz. Említettük már, hogy a majkopi kurgánok fegyverei, eszközei megegyeznek az egykorú szumér formákkal. Most már hozzáfűzhetjük ehhez a megállapításhoz, hogy a Majkopban talált szekeres temetkezések is az Ur-i királysírok temetési rendjének pontos másai... A Transzkaukáziában 2000 körül megletelepedett gödörsíros eredetű népesség kurgánjai – a 2. évezred derekától – ugyanezt a formakincset mutatják... De hazánkban is megtaláljuk ezeket a párhuzamokat: a kb. [Kr. e.] 2000-ből származó budakalászi kocsimodell és az Ur-i szekeres konstrukciója azonos, a bodrogkeresztúri műveltség szekeres temetkezései pedig szintén az Ur-i királysírok, valamint a majkopi kurgánok temetkezési rendjének analógiáját mutatják...”*⁷²⁶ Tehát egy új, masszív kisázsiai–folyamközi bevándorlással állunk szembe. Valószínűleg a szumir városállamokban kialakult bizonytalan politikai helyzet és az akkád birodalom uralma is sürgette elvándorlásra Dél-Mezopotámia lakosságát.

Kr. e. 2100-ban a trójai szumir gyarmatosok Pannóniában megalapították a péceli bronz-kultúrát és elterjesztették a hamvasztást. A szumir kaukázusi telepések jóval korábban, Kr. e. 3000 körül létrehozták a késő-újkőkori–korai kő-réz–rézkori bodrogkeresztúri műveltséget, melyből kialakult

---

⁷²⁶ Götz László: i. m. 43.

a kukutyini kultúra, szokásos kurgános, gödörsíros szekeres temetkezéssel. Magyarországon összeolvadtak a rokon népeiségek kultúrái, így a péceli műveltségű Budakalászon szumir eredetű leleteket találhatunk. Kr. e. 2000 táján elterjedt a badeni-péceli műveltség az egész Kárpát-medencében, sőt ezen túl a pontusi puszták felé, viszont nyugatra is egész Ausztriát, Bohémiát és Dél-Németországot magába foglalta, valamint kisugárzott egész Közép-Európára és a környező harangedényes és csatabárd műveltségű csoportokra, melyek fontos szerepet játszottak a bronzkori Európában a Kr. e. 1700-ban végbement elterjedésében. A kereskedelmi útvonalak mentén a Kárpát-medencében gazdag erődített városok alakultak ki. Központi elhelyezkedésük biztosította a gazdasági kapcsolatokat a keleti puszták felé, délen az égei térséggel, északra egészen Skandináviáig és nyugatra pedig Bretagne-ig és a Brit-szigetekig. „Ott (a Brit-szigeteken) a változások a bronztör alkotásában világosan visszatükrözik azt a stílust, melyet a magyar fémkovácsművészet mesterei fejlesztettek ki.”⁷²⁷

Kr. e. 1800 körül kialakultak Közép-Európában a magyarországi fémipar elsőrangú „fiók-műveltségei”, mint az aunjetitzi fémipari kör, amely szoros kapcsolatokat tartott fenn a brit Wessex-bronzműveltséggel. Ebben az időben egyetemessé vált egész Európa bronzműveltsége, amelyben – amint említettem – Magyarország kimagasló szerepet játszott anatóliai, kubáni–kaukázusi, valamint folyamközi kapcsolataival. A bronzkor derekától kettévált a Kárpát-medencei fémipari központ.

Pannóniában Kr. e. 1500 körül kialakult a közép-európai halomsíros műveltség területén a fejlett nyugat-magyarországi alpi-bronzipar, amelynek szerves részei voltak az Aunjetitz és Bohémia ércbányái és fémfeldolgozó központjai. Keleten kialakult a művészeti formakincsében előjáró és eljárási fejlettségével Európában kimagasló szerepet játszó erdélyi fémipari központ, szoros kaukázusi, kubáni és pontuszi kapcsolatokkal, valamint a Kr. e. 2000-től déli eredetű gyarmatosítással létesült uráli bronzipar kölcsönhatásával. Ennek kulturális kisugárzásai egész Nyugat-Ázsiáig, Dél-Szibériáig hatoltak. Mindkét magyarországi fémiparközpont területén, melyet a Duna–Tisza-köze választott el, hasonló életmód és temetkezési rendszer uralkodott. Az állattenyésztők visszatértek a halomsírok alá való temetkezéshez.

Kr. e. 1200-tól viszont nagy változások rázkódtatták meg egész Európát. Ez idő tájt újabb anatóliai gyarmatos csoportokat észlelhetünk a Kárpát-medencében. Akik magukkal hozták a vassfeldolgozás ismeretét, egy fejlett társadalmi rendszer eszméjével, és visszatért a hamvasztás. A fejlett ekével újra megjelent a földművelés, ahol már évezredek óta csupán extenzív állattenyésztés uralkodott. A késő bronzkor Magyarországon egy kulturális fellendülést követhetünk nyomon. A domb-erődök és a lapos sírok elterjedtek egész Közép-Európában és behatoltak nyugati peremvidékeire is. Észak-Európa viszont a hosszú újkőkori időkből és gazdasági gyöngeségből most kezdett ébredni. Itt is ritkult a halomsírok felhányása és fokozottabban hamvasztásos lapos sírokban temetkeztek. Egész Európában egy új temetkezési rendszer alakult ki, a pannon–kelet-alpi térségből terjeszkedve, ami egyértelműen az életfelfogás, az erkölcs és a vallás mélyreható változását jelentette. Az emberek már nem tekintették fontosnak az anyagot, a testet, lényegesebb volt a lélek, az ember életében elkövetett cselekedeteire és hőstetteire való emlékezés, amihez sem test, sem egy monumentális sír nem kellett, csupán a közösségben elmesélt mondák és regék. A közösség az elhunyt társa hamvát egy díszes urnába helyezte. A megbecsülés jelképekül kisebb-nagyobb ajándékokkal és élete legfontosabb eszközeivel, fegyvereivel temették el az urnamezős temető egyik lapos sírjába. Ez a temetkezési rendszer (a hamvasztási eljárás és az urnamezők) adta ennek a korszaknak jellegzetes nevét; létrejött az urnamezős kultúra és mélyrehatóan megváltoztatta Európát. Nem csupán egy új vallás jelent meg Közép-Európában és terjedt el az egész kontinensen, hanem nyugtalan harcias idők is rátörtek e térségre az elkülönült hadikaszt fellépésével.

---

⁷²⁷ Cunliffe i. m. 277. („Dort spiegeln Veränderungen in der Gestaltung von Bronzedolchen deutlich den Stil wider, den die Meister der ungarischen Metallschmiedekunst entwickelt haben.”)

3. A vaskor – egy új kor hajnala

Kr. e. 1200 körül létrejött tehát a késő-bronzkori–kora-vaskori urnamezős műveltség, és habár nagyon háborús korszak bontakozik ki előttünk egészen Kr. e. 800-ig, a gazdasági kapcsolatok állandóak lettek az egész földrészén. Kiepült a fejlett úthálózat, melynek alapjait a harangedényesek rakták le. Megjelent egy, csak a harcra beállított társadalmi réteg, a hadikaszt. Régészeti bizonyítja ezt a harcos-sírok gyakori előfordulása, a díszfegyverek és luxuscikkek nagybecsülésével, új fegyverformák fellépése valamint az útvonalmenti erődök Európa szerte való felépítése. E harcos osztály kialakulását a bronzkor kezdete alapozta meg, a bevándorlási mozzanatok csak felgyorsították ezt a fejlődést. A harcos osztály ellenőrizte az útvonalakat, és a fejedelmek hatalmas domberődítményeket építettek, melyek uralták a környező térséget, a szántóföldeket, legelőket és a bányákat. Noha nagyobb városok ritkán fordultak elő, valószínűleg nem laktak az emberek folytonosan egy helyen. Kisebb rövid életű falvak felvázolják előttünk a nyugtalan és bizonytalan politikai helyzetet az urnamezősök idejében. A földművelők és állattenyésztők bíztak a harcos vezetőikben, háború esetén váraikba menekültek, ahol raktározhatták élelmiszerüket. Így megerősített állandó települések ebben a korban csupán fontosabb útvonalak mentén, erődök és dombvárak közelében maradtak meg. Másutt pedig inkább kis tanyák, falvak vették körül a harcos vezérek székhelyét. Valószínű, hogy – mint a későbbi keltáknál – nem volt társadalmi akadálya bejutni a harcosok körébe. A legvitézebb ifjakat felvették ebbe az elit osztályba, mindegy, ha paraszt, pásztor, bányász, kereskedő, kézműves, tárkány vagy harcos sarja volt.

A telepeket és leleteket megfigyelve, feltűnik, hogy a fegyveres küzdelem kimagasló szerepet játszott e kor társadalmában. Meglepő, hogy ebben az összefüggésben nagyobb háborúkra nem utalnak a régészeti eredmények. A sziklarajzokon inkább két ember közötti párbajokat láthatunk. Nagy megtisztelésben részesült tehát a bátorság, vitézség és a becsület erkölcsi szabálya. Hasonló harcmódot ismertetnek velünk az antik görög és római krónikások a bátor, néha „eszeveszett” kelta vitézekről. A keltáknál a harc egy szent mozzanat, miközben néhányan a másvilágra is jutottak. Fontosabb volt a személyes bátorság és hősiesség bizonyítása, mint a politikai győzelem. Ez volt a vesztük a megfontolt, szervezett római haderővel szemben. Később ők is szervezett hadirendben szálltak szembe Rómával, de már túl későn. Tehát az urnamezős harcos központi szerepet játszott, Európa társadalmában, ezt bizonyítják például a Korzikán felállított menhír-harcosszobrok.

Vaseszközök a Nikopol melletti Kamenszkoje gorodiscséből: poncoló kalapács páncélpikkelyek kivágására, páncélpikkelyek, hidegvágó, lyukasztók, Kr. e. 4–3. század

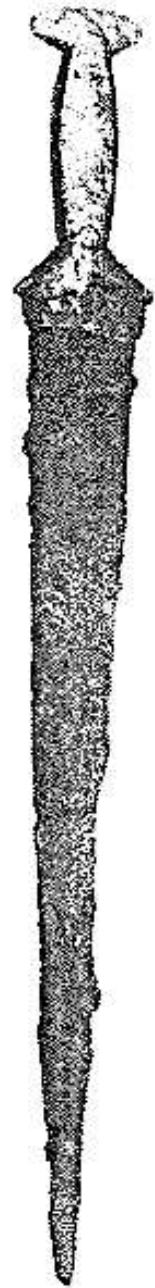
Ez a jelenség viszont nem csak Európára volt jellemző. A harcosok osztálya megjelent már Kr. e. 1700-ban, a műveltségében és formakincsében szinte homogén, andronovói kultúra területén, Eurázsia boreális szteppéin. Egyöntetű a következőkben a fejlett fémművészet és a vasipar az egész

pusztán. A széles árak völgyeibe, tavak, tengerek partjaira és más termékenyebb vidékekre visszavert a földművelés a továbbfejlesztett ekével, a pusztán viszont továbbra is dominált a kifinomított és továbbfejlesztett extenzív állattenyésztés. Az úthálózat jelentősebb gazdasági csomópontjain nagyobb városokat építettek. Ezekben vallási központok létesültek, virágzott a kereskedelem, a kovácsművészet, a kézművesség. A városokon kívül az állattenyésztő félnomádok széles pusztáikon hajtották gulyáikat, nyájait, és mozgékonyságuk révén erős gazdasági kapcsolatokat tartottak a városokkal. A letelepedett földművelők ellenben a termékenyebb térségekben, falvaikból a közeli városokba vitték termésüket és ellátták a kereskedőket és kézműveseket. Több ilyen szoros gazdasági rendszer alakult ki, amelynek élén ugyancsak egy lovas hadikaszt állt. Az évezredek során, ahogy Európa nyugatabbi részén, itt is kikristályosodott a lovas harcias osztály, mely nem foglalkozott mezőgazdasággal, hanem vezető, uralkodó társadalmi réteget alkotott. Ezekből a gazdasági rendszerek, központok és úthálózatok összefonódásából fejlődött ki – későbbiekben egész Euráziában – a szkíta népközösség. Mivel ebben az időben nem észlelhető kulturális határ a kelet-európai, ázsiai és a nyugati kör között, folytatólagos átmenet világlik ki előttünk az andronovói–kaukázusi–kubáni–uráli, az erdélyi, a nyugat-magyarországi és az urnamezős műveltségek között. Ezek az andronovói műveltségű szkíták ismételten behatoltak Európába. Megint megnőtt a lovas nomád kultúra hatása, miután az elmúlt századokban főleg trójai, tehát letelepedett városi életmód befolyását figyelhettük meg.

Kr. e. 800 körül kialakult a korai vaskor urnamezős műveltségének egy kelet-európai hatásra továbbfejlődött késői változata, a hallstatti kultúra. Miután az urnamezős időkben az európai politikai bizonytalanság és e térség fejlett fegyverei megrázkódtatták a régi világot a tengeri népek támadásával, a hallstatti kultúra ideje békésebb atmoszférát mutat. Megerősödött az európai úthálózat, a hallstattiak szerves kapcsolatokat tartottak fenn a mykéniai műveltséggel, Anatóliával, a kaukázusi vasipari központtal. Felélénkült a kereskedelem. Az eddig oly harcos hadikasztok vezető gazdasági hatalommá váltak, a vásárok, a fémipar valamint az útvonalak felügyelésével meggazdagodtak. Egész Európában a Fekete-tengertől Írorszáig állandó városok és falvak létesültek. Mivel még mindig nem volt stabil a politikai helyzet, a településeket erős falak, erődök és várak védték. Észak-Európa kiesett ebből a fejlődésből. Itt a már évezredek óta tartó mezőgazdaság vándortanyák hagyománya csak a kelták megjelenésével kezdett lassanként kiszorulni (germánok).

„Ebből az időből Kelet- és Délkelet-Európa nagy részén olyan sírokat találtak, melyek lovas-felszerelést tartalmaztak. Ezek 'tráko-kimmér'-nek való azonosítása visszatükrözi a Hérodotosz által reánk hagyományozott népek kíváncsorságát a keleti puszták területekről, melyek a szkíta települések ideje előtt nyugat felé bevándoroltak Európába.” – véli Cunliffe.⁷²⁸

A lovaglás egy eddig még nem ismert nagyrabecsülésben részesül az európai harcosoknál. Az urnamezős időkben kialakult és meggazdagodott elit, lovakat és díszes lószerszámokat hoz be a keleti pusztákról. De Cunliffe szerint szkíta törzsek is bevándoroltak. A nyolcadik Kr. előtti évszázad derekán megjelennek a kimmerek, akik elő-ázsiai kalandozásuk után behatolnak Közép-Európába. *„A Kr. e. 8/7. századi asszír források szerint, a jövevények nagy valószínűséggel a Kaukázus északi részén és az azt övező sztyeppvidéken élt kimmerek ... közül szakadtak ki. A vasat is ismerő nép állattartásra épülő gazdálkodást, a korábbtól*

⁷²⁸ Cunliffe: i. m. 373. („Aus dieser Zeit fand man in großen Teilen Ost- und Südosteuropas Gräber, die Reiterausrüstungen enthielten. Deren Deutung als »thrako-kimmerisch« spiegelt die von Herodot überlieferte Wanderang von Völkern mis den Steppengebieten des Ostens wider, die vor der Zeit der skythischen Siedlungen westwärts nach Europa einwanderten.”)

*eltérő településitemetkezési szokásokat és a szeppei stílus évezredes hagyományában gyökerező művészetet honosított meg Kelet-Közép-Európában a Kr. e. 8-6. század folyamán... Ennek révén a Kárpát-medence keleti fele egy hatalmas kiterjedésű lovasnomád népi konglomerátum nyugati peremvidéke lett... A fazekaskorongot is ismerő nép ... intenzív lótenyésztési honosított meg az Alföldön.*⁷²⁹ Szkítakurgánok követhetők nyomon Kelet-Németországig (Vettersfelde), sőt maga az akkori műveltségközpontjában, Hallstattban is szkíta jellegű harcosoknak szánt halomsírokat, azaz korgányokat találunk. És épp ebben az időben kezd változni a hallstatti kultúra formakincsében és temetkezési rendszerében. Visszatér a halomsíros temetkezés a Hallstatt-C és -D korszakban. Eleinte még urnákat helyeztek el a korgányokban, később már eltemették hőseiket és gazdag fejedelmeket, csupán az alacsonyabb társadalmi osztály tartotta meg itt-ott a halotthamvasztás hagyományát. Ezen kívül észlelhetjük a hallstatti fémművészet kivirágzását, mely formakincsében erős szkíta elemeket tartalmaz. Habár elvész régészeti nyomuk a lovasnomád harcias kimmereknek, akik óriási gulyáikat, nyájaikat és ménesüket hajtották Közép-Európába, magukkal hozva fejlett vasművességüket és aranyművészetüket, egy ma is élő kelta nép megtartotta nevüket: a Walesben élő kimmerek. A szkíta pusztákról viszont Kr. e. 500 körül sem szakadt meg a bevándorlás. A törzsek behatoltak Európa nyugati tájaira is. Létrejön a Marne–Mosel-i harcos-lovasok köre, ami létrehozta a La Tène-kultúrát, amely egy trójai eredetű urnamezős-hallstatti és szkíta kurgános népesség egyesüléséből született meg.

III. A kelták — az európai vaskor népe

A La Tène-kultúrát a régészek az antik krónikások által keltának vagy gallnak nevezett néppel azonosítják. A kelták megjelenése újabb gazdasági és művészeti fellendülést jelentett Közép-Európában. „A gazdasági élet alakulását alapvetően meghatározta ... a vasművesség technológiájának és termelékenységének átütő erejű fejlődése, a tömegtermelést lehetővé tevő fazekaskorong (lásd a kimmereket) használata s nem utolsósorban a sokirányú kereskedelmi kapcsolatokat fellendítő kelta pénzverés létrejötte. A korszak végére városias szervezetségre utaló erődített magaslati telepek alakultak ki...”⁷³⁰

Feltűnő a kelta és szkíta törzsnevek gyakori azonos előfordulása, ami arra utal, hogy egyszerűen a szkíta gyarmatosító törzsek megtartották Európa nyugati tájain is ősi nevüket, ugyanúgy, mint később a kelta szennon törzs például, melynek egy része Galliából beköltözött Észak-Itáliába. Az Alföldön éltek a szkíta szigynnák, a kelta szekánok Kelet-Galliában a Genfi-tó közelében voltak honosak. Az Észak-Balkánra és Magyarországra bevándorló trákok szkíta törzsszövetség, melynek egy rokona a Kr. előtti 8. században etruszk névvel letelepedik Észak-Itáliában (a tyrén és tyrzén törzsek), Közép-Európában mint kelta tauriszkuszok lépnek fel. A régészet már bebizonyította a kelta és etruszkművészet párhuzamait. Már említettem a névazonosságot a szkíta kimmerek és a kelta kimmerek között. A veneteket Cunliffe és Kinder szkíta származású lovas harcos illíreknek tartja, ám mások (Éluère) kelta törzsnek tekintik, hiszen előfordulnak a gall venétek a mai Bretagneban is. Véleményem szerint ezek a megtéveszthetetlen névazonosságok csak egy magyarázatot engednek meg: szkíta törzsek telepedtek le nyugaton, az antik krónikások őket aztán keltáknak nevezték, ennek hátterét majd később még megvilágítjuk. Hasonlóan vélekedik Baráth Tibor is: „Az első kelták (szkíták) nyugatra vonulásakor nincs szó komoly háborúról, súlyos fegyveres összetűzésekről, a megelőző lakosság kiirtásáról vagy elűzéséről, sem új politikai keretek felállításáról. ...a kelták nem külön emberfajta voltak, hanem e név alatt foglalták össze azokat, akik valamennyien ugyanarról a földrajzi tájról, a Régi Keletről eredtek és Európában egymással újra összefonódtak... Ezt

⁷²⁹ Fodor István–Kovalovszki Júlia–Kovács Tibor–Lovag Zsuzsa–Tóth Endre: 46-47.

Jobboldalt: *Szkíta vaskard a csertomliki kurgánból (a markolat foglalata aranyból), Kr. e. 4. század*

⁷³⁰ Uo.: 51.

*látva, a nem-magyar tudósok maguk is megállapították, hogy az ókori Európában, a kelta időkben egymás megértésének komoly nyelvi akadályja nem volt.*⁷³¹

*Aranyfésű harcoló szkíták ábrázolásával a szolohai kurgánból, görög munka a Kr. e. 5. század végéről*⁷³²

Összegezve tehát a kelták nem másak, mint egy nyugati változata a hatalmas pusztai kultúrának. A későbbi kelták keletre visszairányuló vándorlását tükrözi a szkíták és kelták Magyarországon való békés összefonódása: *„Az Alföld fokozatos elfoglalásáról e vidék szkíta—kelta jellegzetességeket ötvöző temetői tanúskodnak.*⁷³³ A szkíta—kelta viszonyról így vélekedik Kinder és Hilgemann német történész: *„A kimmerek, a 'tauricai' kultúra áttételével, erős hatást gyakoroltak a korai hallstatti műveltségre, és így elő-ázsiai kultúrelemek közvetítői lesznek, a szkíták a késői Hallstatt kultúrára és a La Tène kultúrára hatnak... Az elhunytakat sírhalmok alá temetik egy szekérre fektetve... (jóllehet szkíta hatásra).*⁷³⁴

Tekintsük át, tehát, hogy milyen pusztai lovasnomád kultúrelemekről van itt szó. *„Minden lovasnomád nép, amely azonos kultúrával és életfelfogással rendelkezik, közös vonása az apajogú társadalom, a szervezőkészség, széleskörű, messzelátó szervezés és egy Világbirodalom megteremtése szövetséges alapon... A pusztá széles látóhatára az 'ijfeszítő' népek tekintetét az égre (mennyre) irányítja, ahonnan a legelőket éltető eső származik. Ott van a székhelye a 'Mindentudó Mennyei*

⁷³¹ Baráth Tibor: A magyar népek őstörténete. New York: 1993. 3. kötet, 65-68.

⁷³² https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/15/Scythian_comb.jpg

⁷³³ Fodor István–Kovalovszki Júlia–Kovács Tibor–Lovag Zsuzsa–Tóth Endre: i. m. 53.

⁷³⁴ H. Kinder–W. Hilgemann: Atlas zur Weltgeschichte. Band 2. München, 1987. 21. („Die Kimmerier wirken durch Übernahme der Taurischen Kultur stark auf die ältere Hallstatt-Kultur ein und werden dadurch Vermittler vorderasiatischer Kulturelemente, die Skythen wirken auf die jüngere Hallstatt-Kultur und die La Tène-Kultur... Die Toten werden unter Grabhügeln auf einem Wagen beigesetzt ... (wohl unter skythischem Einfluß.)”).
Kinder—W. Hilgemann: uo. 113.

Apának'. Az istenekhez (> ősökhöz) való kapcsolatot a sámán biztosítja áldozatok révén, az a sámán, aki révülésben az elhunytak lelkét is átkíséri a Túlvilágba... A szabad és egyenjogú harcosokból álló hordák élén a vajda (fejedelem) áll, aki a nomád világbirodalomban a 'kagán' címet viseli. Sok vajda számára a kovács, a fegyverkovács (tárkány) szakma képezi az alapot a felemelkedéshez. A tárkány kapcsolatban áll az istenekkel, akik őt erre a mesterségre megtanítják, sokszor ő az istenek kiválasztottja ('tárkánykirályság')... Világbirodalmi eszme: Az egyedüli tájékozódási lehetőség a határtalan széles pusztán az égbolt. A világmindenség a világ tengelyét képező Sarkcsillag körül forog, ami alatt a mongol (turáni) világbirodalom urának széke, trónja áll (Világközepe); a világ és a nép (nemzet) centrumának egybeesése. Ebből a világnézetből eredően adva van a nomádok számára az a feladat, hogy a világ négy sarkának (négy világtájnak) népeit leigázzák és megbékítsék."⁷³⁵ Ebben az összefüggésben a keltáknál is megtalálhatjuk ezeket a műveltségi elemeket. A „világbirodalmi” eszmétől eltekintünk, mert – véleményem szerint – ez későbbi fejlemény, mely csak a széles eurázsiai puszták lovasnomád népeinél fordult elő.

Az apajogú társadalom már a fémkor kezdetén elsöpri az újkőkori európai anyajogú közösségi rendszert. Amint a szkítáknál, úgy a keltáknál is, és minden őket követő lovas népnél, legyen ez hun, magyar, vagy mongol, egy bizonyos fokú oligarchiai demokrácia uralkodott. Fejlett társadalmi rétegződés rendezte a hatalom felosztását. Amint említettem, kialakult az évezredek során egy elit hadikaszt, melyen belül viszont egyenjogúak voltak a harcosok, és amibe bárki bejuthatott, ha bebizonyította bátorságát. Ennek a harcosokból álló vezetőrétegnek egyik legmagasabb eszménye volt a szabadság, melyet a széles pusztákon, paripájuk hátán élveztek, valamint a gulyáik megállíthatatlan vándorlásában és a hatalmas Világegyetem felfogásában látták. Ezért az elején sem a szkíták, sem a kelták nem alapítottak egységes birodalmat, fontosabb volt a törzseknek a függetlenség. A későbbiekben az eurázsiai pusztákon kialakult világbirodalmak is csupán szövetséges alapon létesültek. Tehát ehhez a szabadság-eszméhez tartozik a fejedelem, az egyenjogú harcosok közül való megválasztása. A kelták, ahogy keleti pusztai rokonaik, pajzsra emeléssel kinyilvánították hatalomra jutott fejedelmük támogatását. A keltáknál a társadalom három részre volt felosztva, az említett lovasok voltak a politikai vezetők, a druidák képezték a szellemi vezetőréteget, amely gyakran törzseket átfogó rendszert képezett, a szakrális király, a főáltos egy bizonyos kimagasló fontosságú vallási központban székelt. A társadalom harmadik része a köznép osztálya, ami parasztokból, pásztorokból, kézművesekből és kereskedőkből tevődött össze, a „bö-urak”. Hasonló társadalmi felosztást találunk a szkítáknál és az Árpád-kori „honvisszafoglaló” magyaroknál.

Kr. e. 4–3. századi sarló és kés vaseszközök a Nikopol melletti Kamenszkoje gorodiscséből

A druidákra visszatérően még fontos lenne kihangsúlyozni elsőrangú jelentőségüket. Ők teremtettek kapcsolatot a szellemi világ és a testi világ között, a hagyományok megtartásáról ők viseltek gondot, a hősmondák és ősi regék szájról szájra való továbbadásával törődtek, betegségeket kezeltek, kelta orvosokról tudjuk, hogy koponya-lékelést is végeztek (trepanáció), és természetesen a vallási szertarásokkal foglalkoztak – mindez összevonható a pusztá sámánjai feladataival. Minden

⁷³⁵ Idézi Timaru-Kast Sándor: A kelta-magyar rokonság nyelvünk tükrében című előadásában a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1995-ös 10. Magyar Östörténelmi Találkozóján. (Kézirat. Ingelheim. 1995. 93.)

valószínűséggel az elitrétegből váltak ki, és többek közt tárkányok is voltak (lásd lejjebb). A fiatal druida diák húsz évet tanult, míg képzett druidaként működhetett, ez fényt vet arra, hogy mekkora tudással rendelkeztek a kelta táltosok, ami nem csak vallásra és hagyománytiszteletre szorítkozott, melyet tilos volt leróni, hanem fejlett csillagászat, számtan és egyéb fontos tudomány ismereteire utalnak a régészeti és történelmi kutatási eredmények. E sokfokú jellem-összefonódás a kelta „draták” és a lovasnomád „tordák” között, mint a szentfa imádata, a tűzkultusz, a jóslás és révülés, feltűnt már az indogermán teória védelmezőinek is. Ahogy Ellis leírja, már Sir John Rhys felfigyelt a druidizmus „nem árja papság” mivoltára. De még Julius Pokorny is kijelenti, hogy a druidizmus vonásaiban az indoeurópai vallásoknak idegen. (Ellis nyomán.)⁷³⁶ A kelta vallásban ugyanúgy, mint keleti rokonainál, két különböző jellemvonást ismerhetünk fel. Az első a pusztai Egy-Isten-hiten alapszik. Ez az Isten a természet különböző megnyilvánulásaiban jelentkezik, legfenségebb jelképe a napkorong. Ebben a rendszerben a kelta hit szerint, mindennek megvan isteni rendje és rendszere, ami tiszta tükörképe a gyönyörű mennyei világnak. Az erdők, források és dombok természetes szentélyek voltak, amint a szkítáknál is. Ennek az Istenatyának kelta neve Daghdha = Dicsóaty, Nuadha = Nagyatya, vagy Donn = Ten. A második jellemvonás az ősök nagybecsüléséből és tiszteletéből ered. „A kelták istenségeiket nem teremtőiknek tekintették, hanem elődeiknek, úgymond természet feletti hősöknek... Úgy az ír, mint a vels mitológia és mondavilág heroikus, mert a Kr. előtti évezred vége felé a kelták istenségeiket hősökre változtatták és fordítva.”⁷³⁷ Tehát, őseikre mindinkább mint hőseikre emlékeztek és később a Nagyistenhez szegült hősök istenségekké fejlődtek. Az „ősből” „hőssé” való átalakulást megtekintve, itt egy szembeötlő nyelv- és fogalomanalógia elé kerülünk a kelta, valamint az általunk legjobban ismert lovasnép nyelve között: magyarul ŐS → HŐS és írül ÍS → GAS.

Vágtató szarvasi. Aranylemez a Kubán-vidék melletti kurgánból, Kr. e. 4. század⁷³⁸

A kelták szent állatai kétségtelenül azonosak a szkítákéval: a csodaszarvas, a csodálatos sólyom, a griffmadár, az oroszlán, az isteni bika, valamint a táltos ló. A táltos lóval kapcsolatban MacCana keltológus a következőket írja: „A kelta mitológia gyakori szereplői a természetfeletti lovak. Néha, különösen a népmesékben, ezek a lovak viszik le a halandókat a holtak országába, a túlvilágra, de majd mindig hűséges szolgálói, barátai gazdáiknak; a nagy, évszakonkénti ünnepek

⁷³⁶ Peter Berresford Ellis: i. m. 46.

⁷³⁷ Peter Berresford Ellis: i. m. 46. („Die Kelten betrachteten ihre Gottheiten nicht als ihre Schöpfer, sondern als ihre Vorfahren, das heißt als eine Art übernatürlicher Helden und Heldinnen ... Sowohl die irische als auch die walisische Mythologie und Sagenwelt ist »heroisch«, denn gegen Ende des vorchristlichen Jahrtausends hatten die Kelten ihre Gottheiten zu Helden und Heldinnen verwandelt und umgekehrt.”) 5S Proinsias MacCana: Kelta mitológia. Budapest. 1993. 51.

⁷³⁸ <https://www.scribd.com/-Irodalom-Arany-Rege-A-csodaszarvasrol-Irodalom-birodalom-II-Oszcs19>

egyik legfőbb eseménye a lóverseny volt, s ezt a szórakozást kapcsolták össze leginkább a túlvilággal.”⁷³⁹ Nagy tisztelettel tekintettek a természetre, amelyet a Napatya nemzett és a Földanya szült. A folyókban látták a Földanya jelképét. A kelták az isteni anyát Anu-nak vagy Danu-nak (Jó Anya) nevezték és a Kárpátok medencéjébe költözésükkor így nevezték el a térség leghatalmasabb árát a jó anyjuk, Danu emlékére. „A kelta DANU istennő, Ósanya (ANU) egyik-másik nevéből származik. Mint ismeretes, a kelta korban megváltozik, a talán szkíta eredetű ISTER neve (értelme finnül Ósanya) Dunára. DANU volt az írek védelmezője, jó istene, mivel asszony volt az Isten. A monda szerint a 'honfoglaló' írek az Óshazában hagyták Ósanyjukat, az ún. ANNWN (ANÚN)-ban, azaz az Anyahon-ban. Ez az Anyahon nem lehetett más, mint a »BAN(N)WN« (az 'Asszonyok országa' – lásd P. MacCana: Kelta mitológia. 86. old), vagyis a BAN-NON-ia = a latin Pannónia (> ír BAN = nő, néne, asszony). Ez az ország Szent Istvántól visszakapta a „Szűzanya-országa” ősi nevét... Ennek a csodás országnak a másik neve MAGH MÁR volt – magyarul 'Mező (Puszta) Széles'. Kézai Simon krónikájából tudjuk, hogy a kelták (gallok) itt éltek Pannóniában, majd egy részük elköltözött. Habár az Ósanyát nem vihették magukkal, mégis nevét tovább éltették folyóikban (Ellis): DON – kétszer fordul elő folyónévként Angliában (Durham és Yorkshire tartományban), illetve egy-egy folyónak a neve Skóciában és a mai Franciaországban. *Én még hozzátenném a Fekete-tenger feletti puszták DON-ját, és így logikussá válik az Etelköz = DUNA – DON(A)-köz neve is.*”⁷⁴⁰ Ellis is úgy véli, hogy Pannóniában született meg a kelta nemzet, mivel innen terjedt el Anyaistenük „Danu” (szumir Istár), avagy a vele azonosított Duna-folyó (szkíta Iszter) neve.

A tárkánykirályság is egy kelta jelenség, mely a szkítáknál, hunoknál, valamint minálunk, a magyaroknál is előfordult, amint Cunliffe beszámol róla: „*A Németalföld és a Volga között talált sírhalmok kovácsfelszerelést és tárkány-eszközöket tartalmaztak; ez mutatja, hogy a fémfeldolgozás egy feltehetően titkos és elit művészet volt és egy kimagasló társadalmi rétegnek volt fenntartva... Az a tény, hogy valaki a természet hatalmait uralni és befolyásolni tudta (a kőről fémre való metamorfózis) a hatalom és tekintély további jele volt.*”⁷⁴¹ Ez a folyamat nem szokatlan, hiszen az akkori ember szemében a tárkány a négy természeti elem, tűz, föld, víz és levegő ura volt: A tűz segítségével folyékonyvá válik a földből származó kemény kő, melyet a vízben hűtenek, hogy ismét megkeményedjen, valamint a levegőn kovácsolják, amíg megfelelő formát ölt, emellett a folyékony víz is a fém heve révén gőz formában elillan és levegővé válik. E leírással lehet, véleményem szerint, a legtisztábban felidézni az akkori gondolatvilágot, és ugyancsak érthetően megmagyarázni, hogy miért játszott a tárkány vezető szerepet, a közösségben varázsszatos-csodás szakmája révén. A kelta mennydörgő-isten neve Taranis, akit gyakran kovácskalapáccsal ábrázoltak. A hét magyar törzs egyike, a tarján törzs adta népünknek Kendét, a hajdani szellemi vezetőnk. Valószínű, hogy a tarján törzs volt a tárkányok törzse, hiszen a „varázserejű” kovácsokból lettek a táltosok. Hasonló népfelosztást látunk az etruszkoknál, ahol a fejedelem mindig a Tarkvin törzsből származott, s ennek neve Tarkvinusz volt.

Egy további kirívó párhuzam a kelta műveltség és a szittyá lovasnomád kultúra között a temetkezési rendszer, főleg a király- és harcos-sírok esetében. Amint tudjuk, mindkét testvérnép halomsír alatti kamrába, eredetében gödörbe helyezte elhunyt társait. Ismert az is, hogy kő- vagy faszobrokat állítottak fel e korgányok tetején (v. ö. magyarországi kunhalmok), némi sírdombon egy földbe szúrt kard is található volt (lásd a kelta Artúr király legendája és a hun Attila mondája). Ám még egy fontos jellegbeli azonosság is található: a szekeres temetkezés, melynek szokása a szumir Ur városi

⁷³⁹ Proinsias MacCana: Kelta mitológia. Budapest. 1993. 51.

⁷⁴⁰ Peter Berresford Eilis: Die Druiden – von der Weisheit der Kelten. München. 1996. Idézi Timaru-Kast Sándor: 1995. 86.

⁷⁴¹ Barry Cunliffe: Illustrierte Vor- und Frühgeschichte Europas. New York–Frankfurt/Main. 1996. 294. (Grabhügel zwischen den Niederlanden und der Wolga enthielten Ausrüstungsgegenstände von Ssgmieden; das zeigt, daß die Metallverarbeitung eine vermutlich geheime und elitäre Kunst war und einer sozial herausragenden Gesellschaftsschicht vorbehalten war... Daß jemand die Naturgewalten beherrschen und beeinflussen konnte [Metamorphose von Stein zu Metall], war ein weiteres Zeichen für Macht und Autorität.“)

királysírokban (Kr. e. 2700–2500) vette kezdetét. A harmadik Kr. előtti ezredév végétől a transzkaukázusi, majkopi, pontusi és az Urálban fellelhető kurgánokban szinte azonos dísz-szekereket találhatunk. De a lovasnépek nyugatra való terjeszkedésével korán megjelenik a szekeres-temetkezés előbb főként Kelet-Európában és Erdélyben, de csakhamar elterjed egész Közép-Európában és a keltákkal az általuk lakott egész térségben. A kelta halomsírokban (Heuneburg, Hochdorf, stb.) talált dísz-szekerek alakja szoros párhuzamot mutat a szkítákkal. De viszont még a lovas-temetkezést sem lehet kihagyni. A kelták, ahogyan Christiane Éluère keltológusnő tudósít, nagy tiszteletben tartották lovaikat. Elhunyt lovaikat nagy szeretettel és díszesen temették el. A ló gyakran követte harcos gazdáját a sírba, ahogyan a „PUSZTA FIAI”-nál is.

A kelták félelmetesen bátor és büszke harcosok voltak. Az akkori Európában új hadirendjük, a lovaglás és a rettegett hosszú vaskardjuk sok ideig fölényben részesítette őket a Dél-Európában terjeszkedő római hatalommal szemben. A hosszú kard is arra utal, hogy a kelta lovas nép volt, hiszen a hosszú kétélű karddal földön történő közelharcban nehézkesen lehetett bánni, lóháton viszont egy kitűnő csapó és szűrő fegyver volt. Mint szittyárokonaik, a kelta lovasok is a csatában „fejvadászatot” folytattak, az ellenség fejét kardjukkal lecsapták, és kantárukra kötötték, hogy evvel megelőzzék szelleme bosszúját. Meghonosítottak egy szkíta eredetű hadieszközt is Európában, a „harckocsit”, amely a lovaglással együtt a mobil életmódot jelképezte.

A kul-obai kurgán elektron-vázájának ábrázolása: a szkíták életéből vett jelenet. Kr. e. 4. századi görög munka⁷⁴²

⁷⁴² <https://alchetron.com/Kul-Oba#kul-oba-b580af80-e827-4be0-b691-a1fa0d50aa0-resize-750.jpeg>

A tudományos közvélemény szerint a kelta harcosok jelképe volt a nyakperec, a *tork* vagy *torques*. Ez tehát egy tipikusan kelta jelző, amivel csakis a kelta népet hozzák kapcsolatba. Csakis? – ez nem teljesen igaz, mert még van egy hatalmas nemzet, amellyel összekötik a kelta harcosok jelképét: a HUNOK. A hun vitéz is viselte TORK-án a TORK-ot (v. ö. ötörök TARYQ-mag = szorossá válni).⁷⁴³ „*A hun vezetőréteg keletről nyugatra vándorlását Belső-Ázsiából, a nyugat-szibériai Léna folyó egyik mellékfolyójának vidékétől egészen a Rajnáig a férfisírokban talált, igen súlyos aranytorquesek, nyakperecek előfordulásain keresztül követi a régészet. Igen jellemző, hogy e nyakperecek majdnem egyharmada, s tegyük hozzá, a legsúlyosabbak, a Kárpát- és a Bécsi-medencéből került elő.*”⁷⁴⁴ Véleményem szerint itt már többről van szó, mint némi párhuzamról: egy szembeötlő kulturális és eredetileg etnikai azonosságról kell hogy beszéljünk.

Nos, a kézzelfogható kelta–szkíta, kelta–hun és végeredményben kelta–magyar rokonsággal szemben, itt felvetődik a kérdés, hogy miért tartja a szaktudomány a keltákat indogermánoknak. Az indogermán elméletet támasza már csupán a nyelvészet, mivel régészetileg az indogermánok nem hagytak sehol egyértelmű nyomokat, hiszen a pusztai lovasnomádok, akikkel gyakran összeköttetésbe hozzák az indoeurópai nép létrejöttét, régészetileg és embertanilag bizonyítottan észak-mezopotámiai, kaukázusi valamint egyenesen szumír eredetűek. Götz részletesen kimutatja könyvében a tagadhatatlan nyelvi rokonságot a szumirok és szkíták között. Mivel a szkítákkal már nem lehet összekötni az indogermánságot, elvesz a kapocs Irán és Európa között. Véleményem szerint, a nyelvi azonosságok az irániak és germánok között csupán a szumír–szabir gyarmatosok nyelve révén jöttek létre.

Érdeemes lenne – én csak Európával foglalkozom – a germán etnogenezisre is fényt deríteni. Amint említettem, az újkőkor folyamán elő-ázsiai telepések ismételtén beszivárogtak Északnyugat-Európába, és érintkezésbe léptek a „hosszúkás-fejű” északi embertípusú lakossággal, mely az idő folyamán elsajátította az újkőkori kultúrát, viszont már ebben a korai fázisban is hatalmas lehetett az elő-ázsiai gyarmatosok által kifejtett nyelvi és kulturális befolyás a mezolitikus halász-vadászgyűjtögető csoportokra, amelyek életformájuk ellenére viszonylag sűrűn lakták a dél-skandináviai és északnyugat-európai tengerpartokat. Későbbi időkben megalit műveltségű telepések nagyobb előfordulását észlelhetjük. A fonaldíszes-csatabárdosok bevándorlásával egyre fokozottan növekedett az elő-ázsiai másodlagos befolyás. A fémkorban viszont a germán térség elszigetelődött, és saját fejlődésnek indult, számos újkőkori hagyomány továbbfejlesztésével. E térség hosszú ideig egy elmaradt peremvidék volt, még a vaskor hajnalán is: hiányzott a fém, a kereskedelem csak csekély gazdaságot engedett meg. Amikor Európában konszolidálódott a politikai helyzet a hallstatti korban és számos város létesült, Északnyugat-Európa továbbra is a hagyományos vándortanyás mezőgazda életmódnál maradt. Valószínűleg ekkor fejlődött ki egy proto-germán nép alapja. Csak a kelták megjelenése hozott mélyreható fellendülést e térségre.⁷⁴⁵ Számos kelta törzs beköltözött a germán vidékre és a két nép békésen egybeolvadt, ám a kelták által gyakorolt hatás óriási volt. „*A kisugárzó-területeken az őshonos lakosság erős keltásítása ment végbe.*”⁷⁴⁶ A germán törzsfők kelta, később a gót fejedelmek hun neveket vettek fel. A kelta törzsek, nem figyelve etnikai határookra, ismételtén beköltöztek a germán területekre. Így kialakultak a vegyes proto-germán és kelta törzsek. A kelta szókincs nagy része is, a sajátos nyelvérzék és hangrendszer által megváltoztatott formában beolvadt a germán nyelvbe pidginizálódva. A germán nemzet kialakulásához tehát nagyrészt kelta impulzusok vezettek, ahogy az amerikai tudósok vélekednek: „*A vaskor óta Dániát germánok lakták, így a (művészeti tárgyak) kelta stílusa ... kénytelenül felveti a kérdést: kelták voltak-e a germánok?*”

⁷⁴³ Sára Péter: A magyar nyelv eredetéről másképpen. Budapest. 1994.

⁷⁴⁴ Garam Éva–Kiss Attila: Népvándorlás kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban. Budapest. 1992. 8.

⁷⁴⁵ Barry Ctmliffe: Illustrierte Vor-und Frühgeschichte Europas. New York–Frankfurt/Main. 1996. 279.

⁷⁴⁶ H. Kinder–W. Hilgemann: Atlas zur Weltgeschichte. Első kötet 22. kiadvány: (Band I. 22.) München. 1987. 21. („In den Ausstrahlungs-gebieten findet eine starke Keltisierung dur einheimischen Bevölkerung statt.“)

*nok, ... vagy legalábbis a mi egyeneságú rokonaink voltak-e a korai germánok? Aligha. Legvalószínűbb, hogy germán, kelta és más népcsoportok vegyületei voltak...*⁷⁴⁷ Ezt a tényt alátámasztja a germánok vallása is. A germán mitológia két istenségszaladót ismer. Az egyik, a VÁNOK családjá az ősi, leghetősén még késő mezolitikus, korai újkőkori hagyományokra visszaérő békés termékenységi istenekből áll. A másik családot, az AZOKAT, a harcias istenségek képezik, amelyek a kelta vallás második jellemvonásából, tehát az ősök hősiesítéséből, istenesítéséből alakult ki. Feltűnő, hogy a vánoknak neveit tipikus őseurópai mássalhangzó torlódással képezték: Niörd, Freyr és Freyja. Az azok viszont szinte azonosak a kelta istenségekkel. Kinder és Hilgemann német történészek őket keletről jött istenségeknek tartják: ODIN vagy Wotan, a holtak kísérője, a varázs ura és lovagló hadisten, melynek extatikus kultusza keleti eredetre mutat (lovas), nagy valószínűséggel azonos a kelta DONN istennel. A germán mennydörgés istene, THOR egyenlő a kelta mennydörgő TARANIS tárkányistennel. Ebben az összefüggésben még érdemes felfigyelni arra, hogy németül az „ős”-t „AHN”-nak [á:n] nevezik, ami nyelvészeti szempontból azonosítható a „ván” szóval. Az „áz” szónak viszont nem találtak német megfelelőt, de keltát igen: írül ÍS, velsül OES „ős”-t jelent ugyanúgy, mint a magyar ŐS, a türk ECE és a finn ISÄ. Ezek a példák megerősítik a germánok említett elkeltásodását.

A kelták mégis tisztán megkülönböztették magukat a germánoktól, ámbár a Rajnától északra eső területeken nagyon vegyesen éltek együtt. Itt megint egy erős kelta–magyar párhuzam világlik ki előttünk, mert „...a kelták a germán népeket, amikor ezek elkezdtek megrohanni a kelta szállás-terület keleti határvidékét, a „nép”-nek (teutonoknak) nevezték.”⁷⁴⁸ Magyarázatul hozzá kell még fűzzem, hogy írül TUATHA törzset jelent, amint a régi magyar TES, ráadásul a magyarok hasonlóan nevezték el a szlávokat; a TÓT név nyelvtanilag és fogalmilag azonos a kelták által a germánoknak adott névvel TEUT, melyből a mai németek saját maguk elnevezése származik: ófelnémet TEUTsch, és mai német DEUTsch.

Eljutottunk tehát a névadás megvizsgálásához. Most feltevődik a kérdés, hogy miért nevezik magukat GALL-nak vagy GAEL-nek a kelták. Nos, sumirul GALU embert, vagy népet jelent.⁷⁴⁹ (Egy hasonló ír szó, a GAOL rokonságot, családot jelent, ami azonos a magyar CSALÁd-dal. Tehát, véleményem szerint a kelták egyszerűen népnek, rokonoknak, egy családba tartozónak tekintették magukat. E gondolatmenetet tovább lehet vinni a gyakori R-L hangváltás ismeretében. A koreaiak népelnevezése a GIORE mitikus szóból ered, amely népet jelent, ennek türk változata a nyílvezzővel jelképezett GUR, amiből a tíz-nyíl-népe az ONO-GUR, vagy az UJ-GUR, OGUR származik.

Magyar kelták – kelta magyarik

Összefoglalóan le lehet szögezni, hogy a kelta nép a Kárpát-medencében, az évezredek óta itt élő elő-ázsiai eredetű lakosság, a fejlett társadalma, trójai műveltségű bevándorlók és a kaukázusi vasműveltségű szkíta telepesek öszszeolvadásából született meg. Mindhárom gyökere a kelta etnikumnak eredetében rokon egymással, hiszen mindegyik néprész a kultúra bölcsőjéből, a Folyamközből származó másodműveltségek sarja. Sőt egyenesen szumir elemeket is észlelhetünk a nemzetté válásnál, amely legnagyobb valószínűséggel már a bronzkor elején vette kezdetét. Kitértem a

⁷⁴⁷ George–Brown–Anker (Time–Life szerkesztőség): Die Kelten: Europas Volk der Eisenzeit. 1995. 122. („Seit der Eisenzeit war Dänemark ... von Germanen beseidelt. so daß der keltische Stil ... (der Kunstwerke) unweigerlich die Frage aufwirft: Waren die Germanen Kelten, oder zumindest: Waren die frühen Germanen ... unsere direkten Vorfahren? Wohl kaum. Höchstwahrscheinlich waren sie eine Mischung aus germanischen, keltischen und anderen Volksgruppen.“)

⁷⁴⁸ Peter Berresford Ellis: i. m. 138. old (...die Kelten die germanischen Völker, als diese die Ostgrenzen des keltischen Territoriums zu überfallen begannen. als »das Volk« (Teutonén) bezeichneten. “

⁷⁴⁹ Padányi Viktor: Sumir–magyar nyelv lélekazonossága. Budapest. 1994. „Dentu-magyarica“, Veszprém. 1989.

kelták és a lovas nomádok kultúra analógiájára: a ló, harckocsi, kard, csatabárd, vasfegyver, arany, nyakperec, harciasság stb., kihagytam ellenben a kelta-szkíta rovásírás megtárgyalását, a kelta pentaton „magyaros” zene stílusa bemutatását és a szembeötlő kelta–magyar nyelvi rokonságot, melyről kedves Édesapám beszámoló munkája ismertetésében. Viszont itt nem csupán műveltségi azonosság tűnik fel, hanem komoly embertani és nemzeti rokonságról is beszélhetünk, hiszen a kelta embertípus közeli rokonai a kaukázusi és a türk típusok, elütve az állítólagos „indogermán rokonaítól”.

A kelta eredetről szóló magyarázat, senkit se kell, hogy meglepjen, hiszen a Kárpát-medencében létrejött nép ugyanúgy kelta, mint akárcsak magyar. A különbséget az teszi, hogy az innen nyugatra vándoroltakat nevezzük az ókori történészek nyomán keltáknak, az itt maradt népesség, a későbbiekben magyarnak nevezett nemzet alapját alkotják. Erre a szkíta–kelta alaprétegre, a különböző korszakokban, ismételten rátelepedtek és vele békésen összeolvadtak hunnak, avarnak, onugornak, Árpád-magyarnak nevezett rokon népek. Hisz mindannyian egy közös elő-ázsiai (szumir–szabir) anyanyelv változatait beszélték. Összefoglalóan tehát az évezredek tartó elő-ázsiai eredetű népesség bevándorlása a Kárpát-medencébe, amely Európa számára a gyarmatosítás kisugárzó központjává válik, és ezen rokon népek rétegződése, összevegyülése vezetett a kelta etnikum létrejöttéhez. A kárpát-medencei térségben további rokonnépek telepedtek le. Senki sem tagadhatja, hogy a mai magyar nemzet a Kárpátok ölében született az elő-ázsiaiak, szabirok, szumírok, trójaiak, kimmerek, szkíták, trákok és egyéb „szittyá” népek, jászok, hunok, avarok, és végül de nem utolsósorban a „magyarok” egybeolvadásából.

Remélem sikerült kételyeket kelteni a tisztelt Olvasóban az indoeurópai teóriával szemben, és a felállított dogmaszerű nézetek átgondolására serkenteni.

Jó atyám által kidolgozott kelta–magyar–türk–finn–japán rokonságnak történelmi, régészeti valamint embertani alapot kívántam adni – döntse el a kedves Olvasó, hogy véleménye szerint sikerrel jártam-e el. Én, magam részéről meg vagyok győződve, hogy egész Európát uralmuk és műveltségi befolyásuk alá vető, szenvedélyes, bátor és szabad kelták közeli rokonaink, bár e nemzet túlélői már csupán Nyugat-Európa peremén vészelték át a könyörtelen idők viharait. Hiszek abban, hogy eljő az idő, amikor büszkén állíthatjuk, hogy ennek az ősi nemzetnek testvérei vagyunk...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKER, John R.: Die Rassen der Menschheit. London–New York–Toronto, 1974
BARÁTH Tibor: A magyar népek őstörténete. New York, 1993. 3. kötet
BENEDEK Elek: Hazánk története. Budapest, 1927. 1995
Ellis, Peter Beresford: Die Druiden – von der Weisheit der Kelten. München, 1996
BÓNA István: Attila és a nyugati világ. História XVII. évfolyam. 1995. 8. szám
Brown/George/Anker (Time–Life szerkesztőség): Die Kelten: Europas Volk der Eisenzeit. 1995
CUNLIFFE, Barry: Illustrierte Vor-und Frühgeschichte Europas. New York–Frankfurt/Main, 1996
ÉLUÈRE, Christiane: Die Kelten. Ravensburg. 1994
FODOR István–Kovalovszki Júlia–Kovács Tibor–Lovag Zsuzsa–Tóth Endre: A Magyar Nemzeti Múzeum (Múzeumi kalauz). Budapest, 1992
FRANKENBERG, von Gerhard: Menschenrassen und Menschentum. Berlin, 1956
GARAM Éva–KISS Attila: Népvándorlás kori aranykincsek a Magyar Nemzeti Múzeumban. Budapest, 1992
GÖTZ László: Keleten kél a Nap. 1. kötet (Első könyv). Budapest, 1994
HENKEY Gyula: Zoborvidéki és dunamocsi magyarok etnikai embertani vizsgálata. Előadta a szerző a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 10. Magyar Őstörténelmi Találkozásán 1995. A cikk

megjelent a ZMTE 1996-os kiadványában, 161-176. old. Zürich—Budapest, 1996. [Acta Historica Hungarica Turiciensia X. évfolyam 1. szám.](#)

JÓSA János: A székelyek ősei és a székely magyarok. 1925

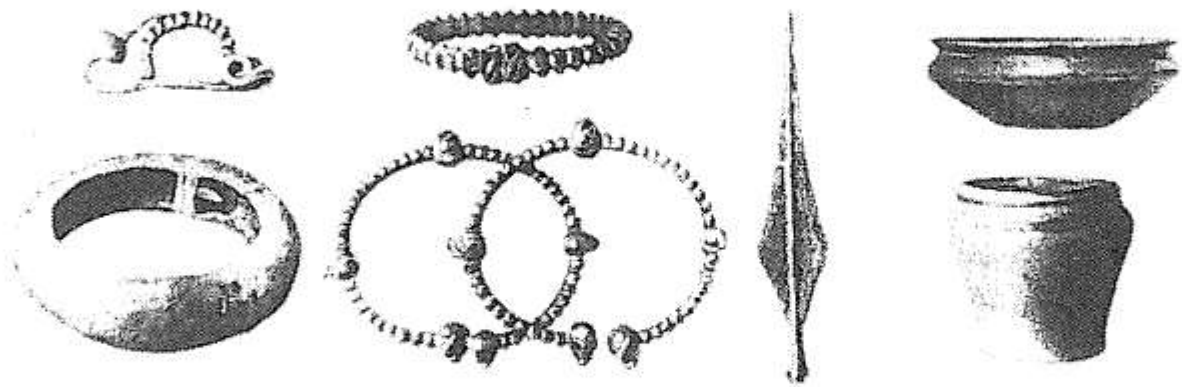
KINDER, H.–HILGEMANN, W.: Atlas zur Weltgeschichte. (Band I-II.) 22 München. 1987

MACCANA, Proinsias: Kelta mitológia. Budapest. 1993

PADÁNYI Viktor: Sumir–magyarnyelv lélekazonossága. Budapest. 1994. uó.: „Dentu-Magyararia“. Veszprém, 1989

SÁRA Péter: A magyar nyelv eredetéről másképpen. Budapest. 1994

TIMARU-KAST Sándor: A kelta–magyar rokonság nyelvünk tükrében, előadta a szerző a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 1995-ös 10. Magyar Őstörténeti Találkozásán. Kézirat. Ingelheim, 1995, 93. old.

Fegyver és használati tárgyak közép-morvaországi temetkezésekből (La Tenc-kultúra)